

Akademik Dil ve Edebiyat Dergisi

Journal of Academic Language and Literature

[Cilt/Volume: 9, Sayı/Issue: 3, Kasım/November 2025]

Sema EYNEL

<https://orcid.org/0000-0001-8875-762X>

Dr. Öğrt. Üyesi

seynel@pau.edu.tr

Pamukkale Üniversitesi

<https://ror.org/01et21309>

İnsan ve Toplum Bilimleri Fakültesi

Çağdaş Türk Lehçeleri ve Edebiyatları

Bölümü

Özbek Edebiyatında Yer Alan “Nevâî” Konulu Romanlar Üzerine Ünvanlar Bağlamında Bir Karşılaştırma

*A Comparison Of Novels With The Theme “Nava’i” In
Uzbek Literature Within The Context Of Titles*

Araştırma Makalesi | Research Article

Geliş Tarihi | Date Received: 27.05.2025

Kabul Tarihi | Date Accepted: 10.11.2025

Yayın Tarihi | Date Published: 23.11.2025

Atıf | Citation

Eynel, S. (2025). Özbek Edebiyatında Yer Alan “Nevâî” Konulu Romanlar Üzerine Ünvanlar Bağlamında Bir Karşılaştırma. Akademik Dil ve Edebiyat Dergisi, 9(3), 2066-2090. <https://doi.org/10.34083/akaded.1707635>

Eynel, S. (2025). A Comparison of Novels With The Theme “Nava’i” in Uzbek Literature Within The Context of Titles. Journal of Academic Language and Literature, 9(3), 2066-2090. <https://doi.org/10.34083/akaded.1707635>

Makale Bilgisi | Article Information

Değerlendirme Review Reports	Çifti Taraflı Kör Hakemlik (İki İç Hakem+İki Dış Hakem) Double-blind. (Two External Referees)
Etik Beyan Ethics Statement	Bu çalışmanın hazırlanma sürecinde etik ilkelere uyulmuştur Ethical principles were followed during the preparation of this study
Etik Kurul Belgesi Ethics Committee Approval	Makale, Etik Kurul Belgesi gerektirmemektedir Article does not require an Ethics Committee Approval.
Etik Bildirim Complaints	adeddergi@gmail.com
Çıkar Çatışması Conflicts of Interest	Çıkar çatışması beyan edilmemiştir The Author(s) declare(s) that there is no conflict of interest
Benzerlik Taraması Similarity Checks	Yapıldı Yes - iThenticate
Telif Hakkı ve Lisans Copyright&License	Yazarlar, dergide yayımlanan çalışmalarının telif hakkına sahiptirler. Bu çalışma Atıf-GayriTicari 4.0 Uluslararası lisansı altında yayımlanır Authors publishing with the journal retain the copyright. This work is licensed under Attribution-NonCommercial 4.0 International

© Sema EYNEL | Creative Commons [Attribution-NonCommercial 4.0 International](#)



Öz

Nevâî, Özbek edebiyatında millî kimlik ve kültürel hafızanın simge ismidir. Yaşanan siyasi, sosyal, kültürel değişim ve gelişimlerde, yazarların halkı öz değerlere yönlendirmede başvurduğu temel kişilik de yine Nevâî olmuştur. Musa Taşmuhammedoğlu Aybek ve İsacan Sultan'ın Nevâî'yi konu alan romanları, söz konusu düşüncenin aynası niteliğindedir. Sovyet ve bağımsızlık döneminin iki yazarı ele aldıkları eserlerle, dönemin ideolojik sınırları çerçevesinde, halkı bilinçlendirmeye çalışmışlardır. Yaşadıkları dönemin etkisi, romanın yapısı, karakterleri, gerçeklik ve kurgu öğelerinde açıkça hissedilmektedir. Roman yazarları eserleriyle Nevâî'yi zamanlar üstü mesaj taşıyan bir güç haline getirseler de romanlardaki karakterlere ait ünvanların yazıldığı döneme ait izler taşır. Bu bakımdan çalışmanın kapsam sınırını söz konusu iki eser oluşturmaktadır. Çalışmada, eserlerde yer alan ünvanlar, doküman analizi yöntemiyle taranmış ve ünvanların tematik sınıflandırması yapıp karşılaştırılmıştır. Yapılan sınıflandırmada eserlerdeki ünvanlar karşılaştırmalı olarak analiz edilmiş, nitel ve nicel araştırma teknikleriyle tespit edilen veriler tablo ve grafiklere dökülerek yorumlanmıştır. Çalışmayla ünvanlar bağlamında karşılaştırılan iki eser üzerine, yazıldıkları dönem ve vermek istedikleri mesajlara yönelik belirlemelerde bulunulmuştur.

Anahtar Kelimeler: Ali Şir Nevâî, Musa Taşmuhammedoğlu Aybek, İsacan Sultan, ünvan grubu, dönemsel karşılaştırma.

Abstract

Nava'i is a symbol of national identity and cultural memory in Uzbek literature. In the political, social and cultural changes and developments, Nava'i was again the main personality that writers used to direct the people to their core values. Oybek and Isajon Sulton's novels about Nava'i are a mirror of this idea. The Soviet-era writer Musa Tashmuhammedoglu Aybek and the writer of the independence period Isacan Sultan tried to raise public awareness with their works, to the extent that the ideological boundaries of their time allowed. Although the authors of the novels turn Nava'i into a force with a timeless message through their works, the titles of the characters in the novels bear traces of the period in which they were written. In this respect, these two works are within the scope of the study. In the study, the titles in the works were scanned by document analysis method, then the thematic classification of the titles was made and compared. In the classification, the titles in the works were analyzed comparatively, and the data determined by qualitative and quantitative research techniques were interpreted in tables and graphs. In the context of titles, the study has made determinations on the two works, the period in which they were written and the message they wanted to give.

Keywords: Ali Shir Nava'i; Muso Toshmuhammad o'g'li Oybek; Isajon Sulton; title group; a periodic comparison.

Giriş

Ali Şîr Nevâî, Özbek edebiyatı dendiğinde akla gelen ilk isimdir. Modern Özbek dilinin atası kabul edilen Nevâî kaleme aldığı eserlerle Türkçeyi bilim ve sanat dili hâline getirmiştir. Nevâî, Özbek dili ve edebî geleneğinin kurucusudur. Düşünce dünyası, oluşturduğu bilinçli bir dil ideolojisiyle modern Özbek halkının dil ve kimlik bilincinin temellerini atmıştır. Türk aydın kimliğinin temsilcilerinden biri olan Nevâî, döneminin en büyük şairi, dil ve kimlik savunucusu, bir devlet adamı, mutasavvıf düşündür, mecmua ve tezkire yazarı olarak çok yönlü bir kişiliğe sahiptir. O, Türk dünyasında diliyle millet inşa eden, asırlar sonrasına ses verebilmiş bir bilge ve sanatçıdır. Sonraki kuşaklar için bir ilham kaynağı, Türk kültürel kimliğinin taşıyıcısıdır. Yüzyıllar sonrasında bile Özbek halkının zor zamanlarında sığınacağı bir limandır. Nevâî, özellikle millî bilincin yok edilmeye, Türk dil ve kültürünün unutturulmaya, Türk İslam geleneğinden koparılacak yoluyla Sosyalist Özbek kimliği oluşturulmaya çalışıldığı bir dönemde romanlara konu olmuş ve öz değerlerin hatırlatılmasında bir simge isim hâline gelmiştir. Aybek'in 1943 yılında kaleme aldığı "Navoiy" romanı bunun en güzel örneklerinden birini teşkil etmektedir. Sovyetler birliğinin dağılmasının ardından bağımsızlık döneminde millî ve kültürel değerlerle donatılmış Özbek Türk kimliğinin yeniden inşasında da yazarların başvurduğu örnek şahsiyet yine Nevâî olmuştur. Bu bakımdan ele alınması gereken en önemli eser İsan Sultan'ın kaleme aldığı "Alisher Navoiy" romanıdır. Türk edebiyatına da aktarılan bu eserler Nevâî'nin hayatını konu almaları bakımından birbiriyle örtüşmekle birlikte, Özbek halkının iki farklı idarî döneminde ele alınması bağlamında bazı farklılıklar göstermektedir. Vurgulanan düşünce, Nevai'nin hayatının konu alındığı zaman dilimi, olayların işlenişi, eserlerin kaynakları gibi daha birçok alanda bu farklılıkları görmek mümkündür. Aynı dönemleri konu almasına ve ortak karakterlere yer vermesine rağmen şahıs kadrosunda kullanılan ünvan çeşitliliği ile ünvanların geçiş sıklığı eserlerin yazılma amacı ve temelinde yatan düşünce farklılıklarını ortaya koyar niteliktedir. Söz konusu farklılık çalışmada Özbek edebiyatının iki önemli eseri addettiğimiz "Nevâî" üzerine yazılan romanların ünvan grupları bağlamında ele alınmasına temel oluşturmaktadır.

Çalışmanın kapsam sınırını Aybek'in "Navoiy" romanı ile İsan Sultan'ın "Alisher Navoiy" adlı eserleri oluşturmaktadır. İki eser doküman analizi yöntemi ile taranmış, eserlerden tespit edilen ünvan grupları beş tema altında karşılaştırmalı bir sınıflandırılmayla ele alınmıştır. Nicel araştırma teknikleriyle tespit edilen ünvanlar geçiş sıklıkları belirlenerek elde edilen veriler grafik ve tablo hâlinde sunulmuş, grafiklerden de yararlanılarak kökenleri bağlamında ünvanlar değerlendirilmiş ve ulaşılan sonuçlar karşılaştırmalı bir incelemeyle yorumlanmıştır.

1. Ünvan ve Ünvan Grupları

Türkçe Sözlük'te “bir kimsenin işi, mesleği veya toplum içindeki durumu ile ilgili olarak kullanılan ad, san” olarak tanımlanan ünvan, en geniş anlamıyla “bir şahıs ismi ile bu ismi bir yönüyle tanıtan bir nitelik (ünvan, görev, meslek, lakap, künye, saygı, rütbe, derece, makam, mevki ya da akrabalık) isminden oluşan kelime grubu (Bulak, 2021: s.191)” dur. Ünvan bildiren sözcükler, bir kişi adıyla birleştiklerinde ünvan grubunu oluştururlar. Gramer kitapları ve ünvanlar üzerine yapılmış müstakil çalışmalar araştırmacıların ünvan grupları üzerine uzlaşma sağlayamadığı gramer konularından biri olduğunu göstermektedir. Gerek adlandırma gerek yapı ve kuruluş gerekse içerik ve söz dizimi çalışmaları, araştırmacıların konuyu ele alışlarında farklı farklı bakış açılarına sahip olduklarını göstermektedir.

Terimin adlandırmasında araştırmacıların çoğunlukla “san” ve “ünvan” sözcüklerine “öbek” ve “grup” un getirilmesiyle oluşturulan tamlamadan istifade ettiği görülsede bugün artık araştırmaların pek çoğunda yer alan “ünvan grubu (Korkmaz, 2003; Ergin, 1989; Karahan, 2013; Banguoğlu, 2015; Karaağaç, 2013; Eker, 2003; Bulak, 2021)” bir dilbilgisi terimi olarak kabul edilmiştir.

Araştırmacılar arasında terimin adlandırmasında görülen ihtilaf, ünvan grubunu oluşturan unsurların kuruluşu ve yapısında da kendini gösterir. Özellikle ünvanın şahıs isminin başında mı sonunda mı yer alacağı, grubun dizimiyle ilgili hususlar konusunda araştırmacılar farklı görüşlerde. Ünvan ifadesinin en eski metinlerden itibaren isimden sonra geldiğini dile getiren ve tersi dizilimlerin ünvan grubu olmadığı savını öne süren araştırmacılar Hatipoğlu (1978) bunları “sıfat görevli ad”; Ergin (1989: s.367), Karahan (2013: s.69) ve Karaağaç (2013: s.483) ünvanın isimden önce geldiği durumlarda vurgu ikinci unsurda ise “birleşik isim grubu / özel ad öbeği”; Ediskun (1996: s.145) ve Gencan (1979: s.179-180) vurgu ilk unsurda ise “sıfat tamlaması” olarak nitelendirir. Bulak bu hususu, geleneksel yaklaşımı benimseyen ve sürdüren dilciler tarafından alanın öncülerinin ürettiği bilgilerden hareketle şablona oturtulma gayreti olarak nitelendirir ve bu yolla Türk söz diziminde yer alan bir yanlışın devam ettirildiği yönünde eleştirel bir yaklaşım sergiler. Çalışmada, Bulak; Ergin tarafından ortaya atılan, Türkçede ünvan gruplarında ünvan ve akrabalık isimlerinin şahıs isminden sonra gelmesi gerektiği fikrinin, Türkçenin söz dizimi esasları ile gelişim ve değişim sürecine aykırı olmasına rağmen bazı dilbilgisi kaynaklarında günümüze kadar tekrar edile geldiğini belirtir. Nitekim Ergin'in de daha sonra kaleme aldığı “Dede Korkut Kitabı II” adlı eserinde ünvanların isimlerden hem önce hem de sonra gelebildiğine yönelik belirlemeleri vardır. Böylelikle iki bilgi arasındaki çelişkiyi gözler önüne seren Bulak günümüz çalışmalarında araştırmacıların analitik dil bilgisi yaklaşımını benimsemesinin önemine vurgu yapar (2021: s.189-190). Ünvan gruplarının kuruluşu ve yapısı konusunda görüş bildiren A. C. Emre (1945), V. Hatipoğlu (1978), T. Banguoğlu (2015) ünvan bildiren sözcüğün şahıs isminden önce de sonra da gelebileceğini belirtir. Konuyu ayrıntılı olarak ele alan Bulak bu ünvan gruplarının kuruluşunu “şahıs ismi+nitelik ismi”, “nitelik ismi+şahıs ismi”,

“isim unsuru (nitelik ismi + isim unsuru) +nitelik ismi” ve “nitelik ismi+nitelik ismi” şeklinde formülleştirir (Bulak, 2021: s.192-205).

Ünvan konulu çalışmalarda meslek ve akrabalık bildiren sözcüklerin ünvan olarak kabul edilmesinde araştırmacıların bir fikir birliği içinde oldukları görülür. Ancak akrabalık bildiren ünvanların içerisine hangi sözcüklerin dahil edilebileceği belli iken ünvanın kapsamı tam olarak açıklanmaz. Bununla birlikte verilen örnekler değerlendirildiğinde “yüzbaşı, onbaşı vb.” gibi askerî rütbe ve derecelerin, “bey, hanım vb.” gibi saygı ifadelerinin, “vali, sultan, şah vb.” gibi makam ve mevkiler ile “molla, hoca, şeyh” gibi dinî titrelerin, “mimar, öğretmen, kaptan” gibi meslek adlarının ünvan içerisinde ele alındığı açıktır. Konuya kapsamlı bir açıklama getiren Bulak ünvan grubunun “ünvan, meslek, lakap, künye, saygı, rütbe, derece, makam, mevki, akrabalık ismi (Bulak, 2021: s.191)” gibi içeriklerden oluşabileceğini söyler.

Ünvan grupları, dil bilgisi kitaplarının dışında müstakil çalışmalara da konu olmuştur. Uygur Devletinin ilk kağanlarının ad ve ünvanlarını ele alan E. K. Amanoğlu’nun, Türkçede yer alan ünvan gruplarını Türkiye Türkçesi, tarihî ve çağdaş Türk lehçeleri üzerine yapılmış söz dizimi çalışmaları ekseninde ele alan Y. Torun’un ve Kutadgu Bilig’de yer alan meslek ve ünvan adlarının izlerini Derleme Sözlüğü’nde süren B. Güneş’in çalışmaları bunlar arasında sayılabilir.

Çağdaş Türk lehçeleri ve bu lehçelerden Özbek Türkçesindeki ünvanlar üzerine müstakil bir çalışmaya ise rastlanmamıştır. Özbek gramerleri incelendiğinde adların içerisinde “bek, amir, qozi vb” gibi birkaç ünvan örneğine rastlanır, ancak ünvanların ayrı bir başlık altında değerlendirilmediği görülür (G’ulomov ve Asqarova, 1965; Adurahmonov vd., 2008; Sayfullayeva vd., 2009; Mengliyev, 2018). Türkiyede yayımlanmış Özbek Türkçesini konu alan gramerlerde, ünvanlara kelime grupları içerisinde yer verilmekteydi. Söz konusu çalışmalarda ünvan grupları üzerine verilen bilgilerde, Türkçe gramerlerdeki kabullerin etkisi görülmektedir. Özbek Türkçesi Cümle Bilgisi adını taşıyan eserde, ünvan gruplarında isim unsurunun önce, ünvan veya akrabalık isminin sonra geldiğini (Gültekin, 2013: s.92) belirtilirken Gültekin, Koraş ve Kurbanova’nın kaleme aldığı gramerde ünvanın ismin önüne de ardına da gelebileceğini ifade edilir (2019: s.121).

Özbek Türkçesindeki ünvanlar üzerine gerek Türkiye’de gerekse Özbekistan’da kapsamlı ve sistematik bir inceleme bulunmamakta, ayrıca konuya ilişkin çalışmalarda metodolojik bir tutarlılık da sağlanamamaktadır. Bu çalışma, Özbek edebiyatının iki önemli eseri ekseninde Özbek Türkçesinde kullanılan ünvanları belirleyerek, söz konusu ünvanları tematik bağlamları çerçevesinde sınıflandırıp, yapısal özelliklerini ortaya koyarak alandaki bu önemli boşluğu doldurmayı amaçlamaktadır.

2. Musa Taşmuhammetoğlu Aybek’in “Navoiy” Romanı ile İsacan Sultan’ın “Ali Sher Navoiy” Romanlarında Yer Alan Ünvan Grupları

2.1 Saygı Bildiren Ünvanlar

Eserlerde saygı bildiren ünvanlar kadın ve erkeklere yönelik kullanılmasına göre farklılaşır. Erkekler için “bek, janob, hazrat, muhtaram, shavkatli, hurmatli” ünvanları kullanılmakla birlikte bunlardan yalnızca “bek” Türkçe bir ünvanıdır. Eserlerde en sık kullanılan ünvan ise Türkçe “bek” ünvanıdır. Bu ünvanların kullanımına dair örnekler aşağıdaki şekildedir:

2.1.1. bek: *Aybek*’in eserinde “bek” ünvanının 13 farklı kahraman için kullanıldığı görülür. “bek” saygı sözüyle kurulan ünvan gruplarında bu ünvan, her zaman isim unsurundan sonra gelir ve kendinden önceki sözcüğe bitişik yazılır: *To’g’onbek* (Oybek, 2019: s.10), *Feruzbek* (Oybek, 2019: s.11), *Ahmad Hojibek* (Oybek, 2019: s.27), *Hasanbek* (Oybek, 2019: s.80), *Zulnun Arg’unbek* (Oybek, 2019: s.83), *Muborziddin Valibek* (Oybek, 2019: s.421) ~ *Valibek* (Oybek, 2019: s.84), *Yaqubbek* (Oybek, 2019: s.199), *Qilichbek* (Oybek, 2019: s.209), *barlos beklar* (Oybek, 2019: s.286), *Yomg’urchi bekler* (Oybek, 2019: s.332), *Darveshalibek janoblari* (Oybek, 2019: s.387), *Shoh Shujobek* (Oybek, 2019: s.420).

İsacan Sultan’ın eserinde ise “bek” ünvanı 9 farklı kahraman için kullanılmıştır. Bu ünvan çoğunlukla isim unsurundan sonra yer alır. Kendinden önceki şahıs ismine bitişik ve ayrı yazıldığı örnekler mevcuttur. Ancak genel temayül bitişik yazılması yönündedir: *Temurbek* (Sulton, 2021: s.49), *G’iyosiddinbek* (Sulton, 2021: s.15), *Alisherbek* (Sulton, 2021: s.19), *Ahmad Hojibek* (Sulton, 2021: s.138), *Bahlulbek* (Sulton, 2021: s.140), *Jonibek* (Sulton, 2021: s.161), *Yoqubbek turkman* (Sulton, 2021: s.296); *Chetin bek* (Sulton, 2021: s.169), *Muhammad Burunduq bek* (Sulton, 2021: s.215).

Aşağıda yer alan “janob, muhtaram, hazrat, shavkatli ve hurmatli” ünvanlarına ait örnekler ise sadece *İsacan Sultan*’ın eserinde rastlanmıştır:

2.1.2. janob: Arapçadan alıntı bu söz saygı ifade eden ünvan olarak her iki eserde de işlek bir kullanıma sahiptir. Ünvanın *Aybek*’in eserinde şahıs isminden önce de sonra da kullanıldığı tespit edilmiştir: *Alisher janoblari* (Oybek, 2019: s.24) ~ *Alisher Navoiy janoblari* (Oybek, 2019: s.36) ~ *Mir janoblari* (Oybek, 2019: s.355) ~ *Navoiy janoblari* (Oybek, 2019: s.207) ~ *Janob oliylari* (Oybek, 2019: s.234), *Janob Binoiy* (Oybek, 2019: s.280), *Darveshalibek janoblari* (Oybek, 2019: s.387); *Janob Alisher Navoiy* (Oybek, 2019: s.34) ~ *janob Navoiy* (Oybek, 2019: s.282) ~ *janob Mir* (Oybek, 2019: s.299) ~ *Janob Alisher* (Oybek, 2019: s.383), *Janob qozi* (Oybek, 2019: s.188), *Janoblari shahzoda Mirzoi Kichik* (Oybek, 2019: s.57).

İsacan Sultan’da da sıklıkla rastlanan bu ünvan Farsça dizilişe sahip *Janobi xojam* “Hâce cenapları” (Sulton, 2021: s.309) örneği dışında ikinci unsur olarak yer alır ve ayrı yazılır. Devletin üst kademelerindeki şahıslara duyulan saygıyı gösteren bu ünvan çoğunlukla başka bir ünvan ya da ünvan grubuyla kullanılmıştır: *Shohrux Mirzo janoblari* (Sulton, 2021: s.12), *Mirzo janoblari* (Sulton, 2021: s.175); *Mir Alisher janoblari* (Sulton, 2021: s.380) ~ *Mir janoblari* (Sulton, 2021: s.187) ~ *Amir janoblari* (Sulton, 2021: s.252).

2.1.3. hazrat: Büyük bir zattan bahsederken saygı ifadesi olarak kullanılan “hazrat” Arapçadan alıntı bir ünvandır. *Aybek*’in eserinde padişah ve *Abdurrahman Cami* için saygı ifadesi olarak kullanılmıştır. İsmi önünde ve sonunda yer alabilen bu ünvan sona geldiği örnekte çekim eki almıştır: *Xoqon hazratlari* (Oybek, 2019: s.387), *Husayn Boyqaro hazratlari* (Oybek, 2019: s.14), *Podshoh hazratlari* (Oybek, 2019: s.36); *Hazrat podshoh* (Oybek, 2019: s.174), *Hazrat jomiy* (Oybek, 2019: s.170), *Hazrati Xizr* (Oybek, 2019: s.32), *Hazrat Sulaymon* (Oybek, 2019: s.57).

Sultan’ın eserinden tespit edilen örneklerde ünvanın, bir örnek haricinde, ismin sonunda 3. çoğul şahıs iyelik ekiyle kullanıldığı tespit edilmiştir: *Temurbek hazratlari* (Sulton, 2021: s.12), *Mirzo hazratlari* (Sulton, 2021: s.193), *Shohrux Mirzo hazratlari* (Sulton, 2021: s.12), *Davlatpanoh hazratlari* (Sulton, 2021: s.340), *Amir hazratlari* (Sulton, 2021: s.286), *Oliy hazrat* (Sulton, 2021: s.250). Bununla birlikte ismin önünde kullanıldığı örnekler de mevcuttur. Bu kullanımlarda ünvan ek almamıştır: *hazrat Alisher Navoiy* (Sulton, 2021: s.395), *hazrat Navoiy* (Sulton, 2021: s.249).

Eserlerde “hazret” dinî şahsiyetlerin ünvanı olarak da yer alır. *Aybek*’te *Hazrat Iso* (Oybek, 2019: s.142), *Hazrat Ali* (Oybek, 2019: s.307) ile *Sultan*’ın eserinde yer alan *Hazrat Yassaviy* (Sulton, 2021: s.232), *Hazrati Muhammad habibulloh* (Sulton, 2021: s.155), *Hazrati Muso* (Sulton, 2021: s.420) *Hazret-i Musa* (Sulton, 2024: s.450), *Hazrat-i Sulaymon* (Sulton, 2021: s.155) ünvan grupları bunlar arasındadır.

2.1.4. muhtaram: Arapçadan alıntılanan ve “saygı gösterilen, saygıya layık olan, saygı değer” anlamındaki bu ünvan ismin önünde yer alır: *muhtaram atoyi* (Sulton, 2021: s.37), *muhtaram mirzo* (Sulton, 2021: s.245), *muhtaram sultonim* (Sulton, 2021: s.308).

Eserlerde kadınlara yönelik saygı bildirmede “begim, beka, bekach, xon” ünvanlarının kullanıldığı tespit edilmiştir. Türkçe sözcüklerden oluşan bu ünvanların yanı sıra Arapça “kirom” ünvanının da kullanıldığı görülmüştür.

2.1.5. begim: *Aybek* “begim” ünvanını sıklıkla kullanır. Şahıs isminden sonra ve bitişik olarak yazılan bu ünvanın geçtiği örnekler şu şekildedir: *Beka Sultonbegim* (Oybek, 2019: s.54), *Gavharshodbegim* (Sulton, 2021: s.15), *Poyanda Sultonbegim* (Oybek, 2019: s.80), *Ruqiyabegim* (Oybek, 2019, s. 143), *Xadichabegim* (Oybek, 2019: s.164), *Dildorxonbegim* (Oybek, 2019: s.165), *Davlatbaxt Xadichabegim* (Oybek, 2019: s.168), *Opoqbegim* (Oybek, 2019: s.168), *Xonzodabegim* (Oybek, 2019: s.174).

Isacan Sultan’ın eserinde kadınlar için kullanılan ünvanlardan olan “begim”in şahıs ismine bitişik ve ayrı yazıldığı örnekler mevcuttur: *Gavharshodbegim* (Sulton, 2021: s.15), *Robiya begim* (Sulton, 2021: s.160), *Xadicha begim* (Sulton, 2021: s.339).

2.1.6. xon: Türkçe bir ünvan olan “xon” saraya yeni giren cariyelerin adına eklenir. Hükümdarlar haricinde özellikle saraydaki cariyeler için kullanılan “xon” ünvanının saygı belirtmek amaçlı kullanıldığı görülmektedir. Bu kullanım, saraya sonradan gelen cariyelerin asıl adlarına “xon”in eklenmesiyle oluşmaktadır. “xon” ünvanından sonra başka bir saygı ünvanının kullanılması bu ünvanın adlaşma temayülü gösterdiğine

işarettir: *dildorxonbegim* (Oybek, 2019: s.165) ~ *Dildorxon* (Oybek, 2019: s.103), *Asalxon* (Oybek, 2019: s.168).

2.1.7. beka: Türkçe bu ünvan “hanım” sözcüğünün karşılığı olarak kullanılır. Bey ve genellikle hükümdarların hatun ve kızları için kullanılır. Tek bir örnekte tespit edilmiştir: *valida beka* (Sulton, 2021: s.18).

2.1.8. bekach: “beka” ünvanı ile aynı anlam, işlev ve kullanımdadır. Tek bir örnekte tespit edilmiştir: *valida bekach* (Sulton, 2021: s.18).

2.1.9. kirom: Arapça şerefli, ulu, cömert anlamına gelen “kerîm” sözcüğünün çoğul şekli olan “kiram”ın Özbek Türkçesindeki görünümüdür. Bu ünvan yalnızca *malikai kirom* “ulu ece” (Sulton, 2021: s.339) örneğinde tespit edilmiştir.

2.2. Dinî-Edebî Ünvanlar

Dinî bilgi, otorite ve görev tanımına işaret eden şeyh, imam, şeyhülislam, hafız, seyyid, fakir, derviş, pîr, molla kelimeleri hem gerçek hem de simgesel anlamlar taşır. Bu grupta ele alınabilecek ünvanlar aşağıdaki şekildedir:

2.2.1. xoja/xo’ja: Her iki ünvan da Farsçada yer alan “hâce” (خواجه) sözcüğünden türetilmiş alıntı ünvanlardır. Bunlardan “xo’ja” dinî hizmetlerde görevli kimseleri, Yesevî soyundan gelenleri ve Nakşibendilik tarikatına mensup büyük mürşitleri ifade eden bir ünvanken, “xoja” dinî hizmetlerde görevliler, öğretim kurumunda ders veren muallimler için kullanılır. İki eser bu ünvanların kullanımı bakımından birbirinden farklılık arz eder. *Aybek*’te yoğun olarak “xo’ja” sözcüğü kullanılırken “xoja” sözcüğü hiç yer almaz. Buna mukabil *Sultan*’da “xoja” sözcüğünün daha sık kullanıldığı ancak “xo’ja” sözcüğünün de kısıtlı bir kullanımının olduğu görülür.

Aybek’in eserinden tespit edilen “xo’ja” ünvanıyla kurulmuş örnekler şu şekildedir: *Xo’ja Fazlullo Abullays* (Oybek, 2019: s.27), *Xo’ja Afzal* (Oybek, 2019: s.48), *Xo’ja Qutbiddin* (Oybek, 2019: s.77), *Xo’ja Nizomiddin Boxtiyor* (Oybek, 2019: s.78), *Xo’ja Abdullo Xatib* (Oybek, 2019: s.79) ~ *Xo’ja Abdullo* (Oybek, 2019: s.90) ~ *Xo’ja Xatib* (Oybek, 2019: s.188), *Xo’ja Ato* (Oybek, 2019: s.133) ~ *Xo’ja Ato muloyim* (Oybek, 2019: s.133) ~ *Xo’ja Abdullo Marvoriy* (Oybek, 2019: s.133), *Xo’ja G’iyasiddin Dehdor* (Oybek, 2019: s.178) ~ *Xo’ja G’iyosiddin* (Oybek, 2019: s.181), *Xo’ja Hasan* (Oybek, 2019: s.276), *Xo’ja Bahouddin Naqshband* (Oybek, 2019: s.399), *Xo’ja Shahobiddin Abdulloni* (Oybek, 2019: s.470) ~ *Xo’ja Shahobiddin* (Oybek, 2019: s.470), *Xo’ja Hofiz Sheroziy* (Oybek, 2019: s.280).

Sultan’da ise bu ünvan grubuna sınırlı sayıda örnek bulunur. Bu ünvan işaretinin isimden önce ve sonra kullanıldığı görülür. İsimden sonra geldiği dizilimde isme bitişik yazılmaktadır: *Ho’ja Ahror Valiy* (Sulton, 2021: s.148), *Xo’ja Ahmad Yassaviy* (Sulton, 2021: s.163), *Shayx Xo’ja* (Sulton, 2021: s.176); *Suyunxo’ja* (Sulton, 2021: s.160), *Doirxo’ja* (Sulton, 2021: s.161).

“Xoja” ünvanı ise *Aybek*’te yer almamakla birlikte *Sultan*’da sıklıkla kullanıldığı görülür. “Xoja” ünvanı isimden önce gelmektedir: *Xoja Xovand* (Sulton, 2021: s.139), *Xoja*

Abulqosim (Sulton, 2021: s.139), *Xoja Misliy* (Sulton, 2021: s.142), *Xoja Kosoniy* (Sulton, 2021: s.142), *Xoja Abdullah Ahzab* (Sulton, 2021: s.188) ~ *Xoja Abdulloh* (Sulton, 2021: s.188), *Xoja Qutbiddin Tovus* (Sulton, 2021: s.189), *Xoja Tovus* (Sulton, 2021: s.189) ~ *Xoja Abdulloh Tovus* (Sulton, 2021: s.191), *Xoja Nizomiddin Baxtiyor* (Sulton, 2021: s.194), *Xoja Ali Piyoda* (Sulton, 2021: s.198), *Xoja Abdulloh Marvoriy* (Sulton, 2021: s.203), *Xoja Husayn Kirangiy* (Sulton, 2021: s.230), *Xoja Sone'iy* (Sulton, 2021: s.235), *Xoja Hasan Baxtiyor* (Sulton, 2021: s.255), *Xoja Afsariddin* (Sulton, 2021: s.292), *Xoja G'iyosiddin Dehdor* (Sulton, 2021: s.307), *Xoja Pir Ahmad* (Sulton, 2021: s.310), *Xoja Davlatobodiy* (Sulton, 2021: s.314), *Xoja Fahriddin* (Sulton, 2021: s.398), *Xoja İmodiddin Abhariy* (Sulton, 2021: s.418).

2.2.2. shayx: Arapçadan alıntı bu ünvanın *Aybek*'te sadece ismin önünde yer aldığı örnekler bulunmaktadır: *Shayx Husayn* (Oybek, 2019: s.19), *Shayx Temur* (Oybek, 2019: s.84-85), *Shayx Bahlul* (Oybek, 2019: s.131), *Shayx Husayn* (Oybek, 2019: s.179), *Shayx Noiy* (Oybek, 2019: s.181).

Sultan'ın eserinde, *Aybek*'e nazaran, daha fazla örnekleri tespit edilen bu ünvanın sadece ismin önünde yer aldığı örnekler mevcuttur: *Shayx Nuriddin* (Sulton, 2021: s.8), *Shayx Shamsiddin* (Sulton, 2021: s.8), *Shayx hazratlari* (Sulton, 2021: s.57), *Shayx Abu Abdulloh Junaydiy* (Sulton, 2021: s.146), *Shayx Xo'ja* (Sulton, 2021: s.176), Ko'sa *Shayx Hasan* (Sulton, 2021: s.188), *Shayx Hasan* (Sulton, 2021: s.188), *Shayx Bahlulbek* (Sulton, 2021: s.245), *Shayh Sa'diddin Koshg'ariy* (Sulton, 2021: s.324), *Shayx Majididdin Bag'dodiy* (Sulton, 2021: s.356), *Shayx Najmiddin Kubro* (Sulton, 2021: s.385), *Shayx at-Toifiy* (Sulton, 2021: s.379), *Shayx Abdulloh Ansoriy* (Sulton, 2021: s.391) ~ *Shayx Ansoriy* (Sulton, 2021: s.391), *Shayx Jaloliddin* (Sulton, 2021: s.418), *Shayx Ali* (Sulton, 2021: s.418).

Bir örnekte ise ünvan, önünde isim unsuru olmaksızın kullanılmıştır: *Shayx* (Sulton, 2021: s.289).

2.2.3. darvesh: Gezgin sufiler ve Sufi tarikatının üyeleri için kullanılan bu ünvan, Farsçadan alıntıdır. *Aybek*'te *Darvesh Hoji* (Oybek, 2019: s.175) ünvan grubu bu kullanıma örnek teşkil eder. Her iki eserde de yer alan, *Ali Şîr Nevâî*'nin küçük kardeşinin adı olarak geçen *Darveshali* (Oybek, 2019: s.181) örneğinde ise bu ünvanın artık özel ada dahil olduğu görülür. Bu nedenle ünvan olarak değerlendirilmemelidir. Tespit edildiği diğer örneklerde bu ünvanın isim unsurunun önünde ya da sonunda olduğu görülür: *Ali Darvesh* (Sulton, 2021: s.70), *Darvesh Ahmad Samarqandiy* (Sulton, 2021: s.151), *Mavlono Muhammad Darvesh* (Sulton, 2021: s.406).

2.2.4. hoji: Hacca gidenler için kullanılan bu ünvan Arapçadan alıntıdır. Sadece *Aybek*'in eserinde sınırlı örnekte tanıklanmıştır: *Hoji Solih* (Oybek, 2019: s.15), *Darvesh Hoji* (Oybek, 2019: s.175).

2.2.5. hofiz: Arapçadan alıntı bu ünvan, Kur'an-ı Kerim'i bütünüyle ezberlemiş olan ve ezberden okuyabilen kimse için kullanılır. Her iki eserde de isimden önce geldiği tespit edilmiştir: *Xo'ja Hofiz Sheroziy* (Oybek, 2019: s.280) ~ *Hofiz Sheroziy* (Sulton, 2021: s.101), *Hofiz Muhammad Sanoiy* (Sulton, 2021: s.398).

2.2.6. qalandar: Gezgin dilenci dervişler için kullanılan bu ünvan Farsçadan alıntıdır. İsimden sonra kullanılan bu ünvana her iki eserde de rastlanır: *Haydar qalandar* (Oybek, 2019: s.379), *Mufrid qalandar* (Oybek, 2019: s.19), *Mirzo Bobur Qalandar* (Sulton, 2021: s.346). Sultan'ın eserinde geçen “Mirzo Bobur Qalandar”ın Emir Timur'un torunu olduğu düşünüldüğünde, bu ünvanın özel ada dahil olabileceği göz önünde bulundurulmalıdır. Bu şahıs aynı zamanda bir şairdir.

2.2.7. paygambar: Seçilmişlik, görev ve ilahî bir misyon ifade eden bu ünvan, Farsçadan alıntıdır. İki eserde de sınırlı örnekte tespit edilmiştir: *Muhammad payg'ambar* (Oybek, 2019: s.382), *Sulaymon payg'ambar* (Sulton, 2021: s.394).

2.2.8. voiz: Dinî konuşma yapan, nasihat veren kimseleri ifadede kullanılan bu ünvan, Arapçadan alıntıdır. Sadece *Aybek*'te tespit edilmiştir: *Voiz Koshifiy* (Oybek, 2019: s.151).

2.2.9. mullo: Özbek Türkçesinde dinî otoriteye sahip kişileri ifadede kullanılan bu ünvan, Arapçadan alıntıdır. *Aybek*'in eserinde *mullo Modar Zodaïy* (Oybek, 2019: s.154), *mullo Usmon* (Oybek, 2019: s.154) şeklinde iki örnekte tespit edilen bu ünvana Sultan'da rastlanmaz.

2.2.10. amirul-mo'minin: Dinî ve siyasi ünvanlardandır. İslam tarihinde en yüce makamlardan birini ifade eden bu ünvan, Arapça sözcüklerin birleşimiyle oluşmuştur. Ünvana tek bir örnekte rastlanmıştır: *Amirul-mo'minin Abulg'oziy Shohrux Mirzo* (Sulton, 2021: s.11).

2.2.11. shayxulislom: Dinî konularda en yüksek derecede bilgi ve yetkiye sahip olan kimseyi ifade eden şeyhülislam ünvanı Arapçadan alıntıdır. *Aybek*'in eserinde *Shayxulislom* (Oybek, 2019: s.333) şeklinde bir örnekte tespit edilen bu ünvan, *Sultan*'da sınırlı bir kullanıma sahiptir. Ünvan tek başına kullanılabildiği gibi ünvan grubu olarak da yer alır: *Shayxulislom* (Sulton, 2021: s.19), *Shayxulislom Ibn Taymiyya* (Sulton, 2021: s.371), *Shayxulislom Sayfiddin Ahmad at-Taftazoniy* (Sulton, 2021: s.418).

2.2.12. imom: Arapçadan alıntılanan bu ünvan, İslâm dininde görüş ve fikirleriyle bir mezhebe öncülük etmiş olan kimseler için kullanılır. *Sultan*'da bu ünvanın tespit edildiği örnekler şu şekildedir: *İmom Rizo* (Sulton, 2021: s.44), *İmom Molik* (Sulton, 2021: s.370), *İmom Shofi'iy* (Sulton, 2021: s.371), *İmom Ahmad* (Sulton, 2021: s.371), *İmom G'azzoliy* (Sulton, 2021: s.379).

2.2.13. pir: Farsçadan alıntı bu ünvan taranan eserlerde, bir konuda önder olan, tecrübeli, üstat olan şahısları ifade eder. *Aybek*'te bu ünvan iki örnekte tespit edilmiştir: *Pir Hoji Bakovul* (Oybek, 2019: s.338), *Pir Muammoiy* (Oybek, 2019: s.282). Her iki eserde de birinci unsur olarak yer alır: *Pir Sayyid Baraka* (Sulton, 2021: s.82), *Pir Sayyid Budoq* (Sulton, 2021: s.84), *Pir Abdurahmon Jomiy* (Sulton, 2021: s.324). Ünvan grubundaki isim unsurunun düştüğü kullanımlara da rastlanmakla birlikte, kullanıldığı bağlamdan hangi şahsı ifade ettiği tespit edilebilmektedir. Buna göre *Yesevi* için *Pir* (Sulton, 2021: s.232) ilgili yerinde, *Nevai* için *Pir* (Sulton, 2021: s.245) ilgili yerinde ve *Abdurrahman Cami* için *Pir* (Sulton, 2021: s.284) ilgili yerinde bu kullanıma rastlanmaktadır.

2.2.14. sayyid: Efendi, önder anlamıyla eserde yer alan bu ünvan, Arapçadan alıntıdır. *Aybek'te Sayyid Hasan Ardasher* (Oybek, 2019: s.155) şeklinde tek örnekte tespit edilen bu ünvana *Sultan*'ın eserlerinde daha sık rastlanır: *Pir Sayyid Baraka* (Sulton, 2021: s.82), *Sayyid Budoq* (Sulton, 2021: s.82), *Pir Sayyid Budoq* (Sulton, 2021: s.84), *Sayyid Nasimiy* (Sulton, 2021: s.112), *Pir Sayyid Hasan Ardasher* (Sulton, 2021: s.127) ~ *Sayyid Hasan Ardasher* (Sulton, 2021: s.127) ~ *Sayyid Hasan* (Sulton, 2021: s.130), *Sayyid İbrohim Qumiy* (Sulton, 2021: s.208), *Sayyid Badr* (Sulton, 2021: s.209).

2.2.15. faqir: Arapçadan alıntı bu ünvan, tasavvufi bir terimdir. Sözlükte dikkatli ve ince anlayışlı, ayrıntılı bir şekilde bilen âlim; ıstılahta ise din bilgini, fıkıh âlimi, İslam hukukçusu (Paçacı, 2010: s.170) anlamına gelen bu ünvana sadece *Sultan*'ın eserinde rastlanır: *Faqir Kamol Turbatiy* (Sulton, 2021, 106), *Faqir Fazlulloh Abulays* (Sulton, 2021: s.137).

2.2.16. valiy: Müminin sıfatı olarak Allah'ın dostu ve sevgili kulu (Paçacı, 2010: s.691) anlamındaki bu ünvan, Arapçadan alıntılanmıştır. Ünvanın tek örneği tespit edilmiştir: *Ho'ja Ahror Valiy* (Sulton, 2021: s.148).

2.2.17. goziy: Arapçadan alıntı bu ünvan, İslam kültüründe genellikle cihat yapmış olan, İslam için savaşan kişilere verilir. Ünvana ait tespit edilen gruplar şu şekildedir: *Goziy Sulton Yoqubbek* (Sulton, 2021: s.299), *G'oziy Sulton Husayn* (Sulton, 2021: s.426) ~ *Goziy Sulton Husayn Boyqaro* (Sulton, 2021: s.210).

Peygamberlere, özel meziyetlerine göre verilen bazı ilahî ünvanlar da dinî ünvanlar niteliğindedir. Bu kapsamda *Sultan*'ın eserinden tespit edilen aşağıdaki ünvan grupları Arapçadan alıntıdır: *Odam Safiulloh* (Sulton, 2021: s.155), *Nuh najiulloh* (Sulton, 2021: s.155), *İbrohim xalilulloh* (Sulton, 2021: s.155), *Muso kalimatulloh* (Sulton, 2021: s.155), *İso ruhulloh* (Sulton, 2021: s.155), *Muhammad habibulloh* (Sulton, 2021: s.155).

2.2.18. qozi: Arapçadan alıntı bu ünvan İslam hukukuyla yönetilen devletlerde halk arasındaki anlaşmazlıkları ve her türlü davayı çözüme ulaştırmak üzere devletin tayin ettiği memuru ifade eder ve ünvan grubunda birinci unsur olarak yer alır: *Qozi Murod* (Sulton, 2021: s.322), *Qozi Robiy* (Sulton, 2021: s.322), *Qozi Abusalt* (Sulton, 2021: s.322), *Janob qozi* (Oybek, 2019: s.188), *Qozi Shahobiddin* (Oybek, 2019: s.441).

2.3. Siyasal, Askerî ve İdari Ünvanlar

Siyasal, askerî ve idari ünvanlar sosyal statü göstergesi olmasının yanı sıra devlet yapısı, iktidar ve toplumsal hiyerarşi ile toplum düzenini ortaya koyar ve iktidardaki görev tanımları hakkında bilgi verir. Taranan eserlerde yer alan kahramanların yönetim merkezli bir statüye sahip olması, bu alandaki ünvanların geniş bir kapsam alanı oluşturmalarına neden olmuş, özellikle aynı statülere yönelik farklı adlandırmalar eseri bu anlamda zenginleştirmiştir.

Ünvanlar yalnızca yönetimin tanımlayıcıları değildir. Onlar, aynı zamanda kullanıldığı toplumların ideolojilerini, tarihsel miraslarını, kültürel yönelimlerini gözler önüne serer. Nitekim eserlerde bunların yansımalarını, ünvan adlandırmaları üzerinden görmek mümkündür. İlk olarak hükümdarlık ünvanları ele alındığında, aynı kavram alanındaki

“sulton, podshoh, xon, xoqon, shoh, sohibqiron” gibi farklı kavram işaretleyicilerini aynı eserlerde tespit etmek mümkündür. Aşağıda, taranan eserlerdeki siyasal, askerî ve idarî yapıya ait ünvanlar karşılaştırmalı verilerle incelenmek üzere yer almaktadır.

2.3.1. sulton: İslami otoriteye dayalı gücü simgeleyen “sulton” Arapçadan alıntıdır. Her iki eserde de tespit edilen bu ünvanın *Aybek*’in eserinde sınırlı bir kullanımı vardır: **Sulton hazratlari** (Oybek, 2019: s.14) ~ **Sulton Husayn Boyqaro** (Oybek, 2019: s.24) ~ **Sulton Husayn** (Oybek, 2019: s.420) ~ **Sulton Husayin Mirzo** (Oybek, 2019: s.160), **Sulton Mahmud** (Oybek, 2019: s.50) ~ **Sulton Mahmud Mirzo** (Oybek, 2019: s.88).

Aybek’te olduğu gibi, çoğunlukla isim unsurunun önünde yer alan bu ünvana Sultan’ın eserinde daha sık rastlanır: **Sulton Shohrux Mirzo** (Sulton, 2021: s.7) ~ **G’oziy Sulton Shohrux**, **Sulton Ali Chang** (Sulton, 2021: s.13) ~ **Sulton Ali** (Oybek, 2019: s.282), **Sulton Abusaid Mirzo** (Sulton, 2021: s.20) ~ **Sulton Abusaid** (Sulton, 2021: s.50), **Sulton Muhammad Mirzo** (Sulton, 2021: s.21) ~ **Sulton Muhammad** (Sulton, 2021: s.356), **Sulton Husayn** (Sulton, 2021: s.157) ~ **Sulton Husayn Mirzo** (Sulton, 2021: s.158) ~ **Goziy Sulton Husayn Boyqaro** (Sulton, 2021: s.210) ~ **Sulton G’aznaviy** (Sulton, 2021: s.36), **Sulton Mirzo Ulug’bek** (Sulton, 2021: s.49) ~ **Sulton Ulug’bek** (Sulton, 2021, 151), **Sulton hazratlari** (Sulton, 2021: s.82), **Sulton Qora Yusuf** (Sulton, 2021: s.161), **Sulton Abdullatif** (Sulton, 2021: s.175), **Sulton Alouddavla** (Sulton, 2021: s.176), **Sulton Sanjar** (Sulton, 2021: s.176), **Sulton Mahmud G’aznaviy** (Sulton, 2021: s.256), **Goziy Sulton Yoqubbek** (Sulton, 2021: s.299), **Xorazmshoh Sulton Muhammad** (Sulton, 2021: s.356), **Sulton Abulqosim G’iyosiddinbek** (Sulton, 2021: s.73) ~ **Sulton Abulqosim Mirzo** (Sulton, 2021: s.83) ~ **Sulton Abulqosim** (Sulton, 2021: s.214) ~ **Sulton Abulqosim Bobur** (Sulton, 2021: s.92).

Ünvanın isim unsurundan sonra yer aldığı **İbrohim Sulton** (Sulton, 2021: s.176), **G’oziy Sulton** (Sulton, 2021: s.342), örneklerinin yanı sıra **Sultoni Sohibqiron** (Sulton, 2021: s.322), **Sultoni Mansur** (Sulton, 2021: s.353) ünvan gruplarında Arapça ve Farsça dizilimin etkisi görülür. Ayrıca **Sultonim** (Sulton, 2021: s.342)’de olduğu üzere yalnızca ünvanın tek kullanımı da tespit edilmiştir.

2.3.2. xoqon: Geleneksel Türk devlet anlayışında soy ve töreye dayalı bir ünvan olan “xoqon” Türkçe kökenlidir. Her iki eserde de az kullanılan bu ünvana *Aybek*’in eserinde **Sultan**’ınkine nazaran daha çok rastlanır: **Xoqon hazratlari** (Oybek, 2019: s.48), **Xoqon hazratlari** (Oybek, 2019: s.387); **Xoqon Sohibqiron** (Oybek, 2019: s.469). *Sultan*’da bu ünvan tek örnekte yer alır: **Xoqon G’iyosiddin Mansur** (Sulton, 2021: s.23).

2.3.3. xon: Türk-Moğol geleneğinde hükümdara verilen bir ünvan olan “xon” Osmanlı padişahlarının ve Türk beylerinin isimlerinin sonuna getirilir. Ünvan, *Aybek*’in eserinde iki örnekte tespit edilmiştir: **Temurxon** (Oybek, 2019: s.217), **Xiva xonlari** (Oybek, 2019: s.382).

Sultan’ın eserinde daha yoğun bir kullanımı bulunan bu ünvan şahıs isminden sonra gelir ve isme bitişik yazılır: **Abulxayrxon** (Sulton, 2021: s.49), **Chingizxon** (Sulton, 2021: s.49), **Kuchqunduxon** (Sulton, 2021: s.160), **Muhammad Jokuxon** (Sulton, 2021: s.176) ~ **Jokuxon**

(Sulton, 2021: s.176), *Muhammad Shohbaxt Shayboniyxon* (Sulton, 2021: s.231) ~ *Muhammad Shayboniyxon* (Sulton, 2021: s.231) ~ *Shayboniyxon* (Sulton, 2021: s.231).

2.3.4. shoh: İran ve Afgan hükümdarlarının resmî ünvanı olan “shoh” Farsçadan alıntıdır. Taranan eserlerde sık kullanılmadığı görülür. *Aybek*’in eserinde ismin öncesinde sadece **Shoh Shujo** (Oybek, 2019: s.420) örneğinde kullanıldığı tespit edilmiştir. Aynı eserde, isim ya da başka bir ünvandan sonra geldiği ve isme bitişik yazıldığı örnekler de mevcuttur: *Xusravshoh* (Oybek, 2019: s.412), *Malikshoh* (Oybek, 2019: s.470).

Sultan’ın eserinde de ünvanın isimden önce ve sonra kullanıldığı görülür. İsimden sonra geldiği kullanımlarda isme bitişik yazılmıştır: *Jahonshoh* (Sulton, 2021: s.50) ~ *Jahonshoh turkman* (Sulton, 2021: s.176), *mavlono Alishoh* (Sulton, 2021: s.248); **Shoh G’oziy** (Sulton, 2021: s.290), **Shoh İsmoil** (Sulton, 2021: s.367).

2.3.5. podshoh: Farsçadan alıntı bu ünvan *Aybek*’te isimden önce **Podshoh Muhammad Yodgor** (Oybek, 2019: s.69) ya da *Hüseyin Baykara*’yı ifade ettiği bölümlerde isim unsuru düşmüş ya da başka bir ünvanla birlikte kullanılmıştır: **Podshoh** (Oybek, 2019: s.88), *Hazrat podshoh* (Oybek, 2019: s.174). Bu ünvan, *Sultan*’ın eserinde tek örnekte tespit edilmiştir: **Podshoh** (Sulton, 2021: s.284).

2.3.6. ko’ragon ve sohibqiron: *Cengiz* soyuna damat olan *Timur* için kullanılan “ko’ragon” siyasal bir ünvan olup, *Sultan*’ın eserinde *Timur* için kullanılır: *Amir Timur Ko’ragon* (Sulton, 2021: s.12).

Aybek’in eserinde “ko’ragon” ünvanı yer almaz. O, *Timur*’un başka bir ünvanı olan “sohibqiron”ı kullanır. **Sohibqiron Amir Timur** (Oybek, 2019: s.346), *Xoqon Sohibqiron* (Oybek, 2019: s.469). *Sultan*’ın eserinde de bu ünvan yer bulmuştur: **Sohibqiron** (Sulton, 2021: s.49), *Sultoni Sohibqiron* (Sulton, 2021: s.322).

2.3.7. amir: Arapçadan alıntı bu ünvan bir kavim veya memleketin başı, bey anlamındadır. Her iki eserde de işlek olarak kullanılan bu ünvan, şahıs isminden önce yer almıştır: **Amir Timur** (Oybek, 2019: s.70) ~ *Sohibqiron Amir Timur* (Oybek, 2019: s.346), **Amir Badriddin** (Oybek, 2019: s.85), **Amir Ahmadali barlos** (Oybek, 2019: s.85), **Amir Hasanbek** (Oybek, 2019: s.88), **Amir Farididdin barlos** (Oybek, 2019: s.98), **Amir Muzaffar barlos** (Oybek, 2019: s.133), **Amir Mo’g’ol** (Oybek, 2019: s.134), **Amir Temir** (Oybek, 2019, s 144), **Amir Xalil** (Oybek, 2019, s 146), **Amir Xusrav Dehlaviy** (Oybek, 2019: s.160), **Amir Shujoiddin barlos** (Oybek, 2019: s.230), **amir Arg’un** (Oybek, 2019: s.385), **Amir Ali atka** (Oybek, 2019: s.395).

Sultan’ın eserinde de “Amir” ismin önünde ve sıklıkla kullanılan bir ünvandır: **Amir G’iyosiddin Kichkina** (Sulton, 2021: s.10), **Amir G’iyosiddinbek** (Sulton, 2021: s.19) ~ **Amir G’iyosiddin** (Sulton, 2021: s.51), **Amir Timur Ko’ragon** (Sulton, 2021: s.161), **Amir Timur** (Sulton, 2021: s.377), **Amir Xalil** (Sulton, 2021: s.176), **Amir Alisher** (Sulton, 2021: s.188), **Amir Alisherbek** (Sulton, 2021: s.205), **Amir Qul Ali** (Sulton, 2021: s.221), **Amir Muzaffar Barlos** (Sulton, 2021: s.211), **Amir Sayyid Hasan Ardasher** (Sulton, 2021: s.211) ~ **Amir Sayyid Hasan** (Sulton, 2021: s.212), **Amir Sulton Hasan Arhangiy** (Sulton, 2021: s.230), **Amir Sulton Hasan** (Sulton, 2021: s.230), **Amir Haydar** (Sulton, 2021: s.240), **Amir Xusrav** (Sulton,

2021: s.288), **Amir** Haydar Sabuhiy (Sulton, 2021: s.296), **Amir** Nosiriddin Feruzshoh (Sulton, 2021: s.310), **Amir** Muhammad Ali Atka (Sulton, 2021: s.310), **Amir** Jamoliddin Asiliy (Sulton, 2021: s.418), **Amir** Nizomiddin Abdulqodir (Sulton, 2021: s.418), **Amir** Shamsiddin Muhammad ibn Roziy (Sulton, 2021: s.418), **Amir** shahobiddin (Sulton, 2021: s.427).

Özellikle Ali Şîr Nevâî için “mir” ve “amir” ünvanları kullanılmıştır: **Amir** Alisher Navoiy (Sulton, 2021: s.211) ~ **Amir** Ali Sher (Sulton, 2021: s.415) ~ **Amir** hazratlari (Sulton, 2021: s.286) ~ **Amir** (Sulton, 2021: s.276).

2.3.8. mir: Farsçadan alıntı bu ünvan “emir” ünvanıyla eş anlam ve görevde kullanılmıştır. Bu ünvanla kurulmuş yapılara bakıldığında aynı kişiye ve göreve işaret ettiği dikkat çeker. Çoğunlukla Ali Şîr Nevâî için kullanılan ünvanın “amir” bahsinde de aynı kişiye işaret ettiği görülür. Ünvan, *Aybek*’te sadece isim unsurundan önce kullanılmıştır: **Mir** Mirtoz (Oybek, 2019: s.178), **Mir** hazratlari (Oybek, 2019: s.198) ~ **Mir** (Oybek, 2019: s.198) ~ **Mir** Alisher (Oybek, 2019: s.200) ~ **Mir** janoblari (Oybek, 2019: s.355), **Mir** Halim (Oybek, 2019: s.222), **Mir** Mumtoz (Oybek, 2019: s.406). Bir örnekte kendinden sonra gelen isme bitişik yazılmıştır: **Mirqobil** (Oybek, 2019: s.228).

Sultan’ın eserinde de benzer görev, anlam ve yapıda kullanılan ünvan, iki örnekte kendinden sonraki isme bitişik yazılmıştır: **Mirsaid** tag’oyi (Sulton, 2021: s.7) ~ **Mirsaid** Kobuliy (Sulton, 2021: s.13), **Mir** G’iyosiddinbek (Sulton, 2021: s.67), **Mir** Fazliddin (Sulton, 2021: s.85), **Mir** janoblari (Sulton, 2021: s.187) ~ **Mir** Alisher Navoiy (Sulton, 2021: s.210) ~ **Mir** hazratlari (Sulton, 2021: s.283), **Mir** Xusrav (Sulton, 2021: s.290), **Mir** Zaynulobiddin (Sulton, 2021: s.400).

2.3.9. vazir: Arapçadan alıntı bu ünvan ismin önünde yer alır. Eserlerden ünvanın kullanımına ait iki örnek tespit edilmiştir. Bu kullanımlarda ünvan aynı kişiye işaret etmektedir: **vazir** Nizomulmulk (Oybek, 2019: s.182); **Vazir** Nizomulmulk (Sulton, 2021: s.343).

2.3.10. malika: Arapçadan alıntı bu ünvanın *Aybek*’in eserinde *Davlatbaxt melika* (Oybek, 2019: s.174) şeklinde “Xadichabegim” e; *Sultan*’ın eserinde ise **Malika** Gavharshodbegim (Sulton, 2021: s.48) ~ **Malika** Poyanda Sultonbegim (Sulton, 2021: s.195) ~ **malikai** kirom Gavharshodbegim (Sulton, 2021: s.158) şeklinde “Gavharshodbegim”e işaret ettiği görülür. Tespit edilen kullanımlarda birinci öge olarak yer alan bu ünvanın bir örnekte ikinci unsur olarak yer aldığı dikkat çeker: *Mahdi ulyo malika* (Sulton, 2021: s.342).

2.3.11. mirzo: Farsça *mir* “bey” ve *zâde* “doğmuş, oğul” (mir-zâde > mir-zâ) ile “Beyzâde, bey oğlu” (Rahmetullayev, 2009: s. 139) demek olan bu ünvan, Türk boyları içinde daha çok *Timur* sülâlesi tarafından asalet ifadesidir. Özel bir ismin ardından geldiğinde “prens”, öncesinde geldiğinde beyefendi, eğitilmiş insan, bilgin anlamına gelir (Steingass, 1998: s. 1214) Her iki eserde de en sık rastlanan ünvanın kullanımında *Steingass*’ın belirlemelerine uyulmadığı ve çoğunlukla ikinci unsur olarak kullanıldığı tespit edilmiştir: **Abusaid Mirzo** (Oybek, 2019: s.28) ~ **Abu Said Mirzo** (Oybek, 2019: s.159) ~ *podsoh Abusayid Mirzo* (Oybek, 2019: s.143), **Shohruh Mirzo** (Oybek, 2019: s.34), **Muhammmad Yodgor Mirzo**

(Oybek, 2019: s.69) ~ *Yodgor Mirzo* (Oybek, 2019: s.70), *Sulton Mahmud Mirzo* (Oybek, 2019: s.88), *Badiuzzamon Mirzo* (Oybek, 2019: s.142), *Ulug'bek Mirzo* (Oybek, 2019: s.144), *Sulton Husayin Mirzo* (Oybek, 2019: s.160) ~ *Muhammad Husayn Mirzo* (Oybek, 2019: s.257), *Muzaffar Mirzo* (Oybek, 2019: s.192), *Abulqosim Bobur Mirzo* (Oybek, 2019: s.193), *Mo'min Mirzo* (Oybek, 2019: s.216) ~ *shahzoda Mo'min Mirzo* (Oybek, 2019: s.423) ~ *Muhammad Mo'min Mirzo* (Oybek, 2019: s.373), *Shahzoda Abulmuhsin Mirzo* (Oybek, 2019: s.400) ~ *Abulmuhsin Mirzo* (Oybek, 2019: s.257), *Abu Ma'sum Mirzo* (Oybek, 2019: s.257), *Faridun Mirzo* (Oybek, 2019: s.333), *Haydar Mirzo* (Oybek, 2019: s.412), *Muhammad Muhsin Mirzo* (Oybek, 2019: s.447), *Garib Mirzo* (Oybek, 2019: s.351). Ünvanın ilk unsur olarak kullanıldığı örnekler de bulunmaktadır: *Mirzo Qosim Anvoriy* (Oybek, 2019: s.41), *Mirzo Pirim* (Oybek, 2019: s.143), *Mirzo Yodgor* (Oybek, 2019: s.80) s. 149), *Mirzoyi Kichik* (Oybek, 2019: s.84).

“Mirzo”, *Sultan*’ın eserinde de çoğunlukla ikinci unsur olarak yer alır: *Sulton Shohrux Mirzo* (Sulton, 2021: s.7) ~ *Shohruh Mirzo* (Sulton, 2021: s.8) ~ *G'oziy sulton Shohrux Mirzo* (Sulton, 2021: s.46) ~ *Shohrux Mirzo janoblari* (Sulton, 2021: s.12) ~ *Shohrux Mirzo* (Sulton, 2021: s.19), *Umarshayx Mirzo* (Sulton, 2021: s.10), *Abusaid Mirzo* (Sulton, 2021: s.176), *Sulton Muhammad Mirzo* (Sulton, 2021: s.21) ~ *Pirmuhammad Mirzo* (Sulton, 2021: s.220), *Husayn Mirzo* (Sulton, 2021: s.22), *Abdullatif Mirzo* (Sulton, 2021: s.48), *Ulug'bek Mirzo* (Sulton, 2021: s.48), *Boysunqur Mirzo* (Sulton, 2021: s.50), *Abulqosim Bobur Mirzo* (Sulton, 2021: s.50) ~ *Abulqosim Mirzo* (Sulton, 2021: s.98), *Baysung'ur Mirzo* (Sulton, 2021: s.130), *Muzaffar Mirzo* (Sulton, 2021: s.157), *Ahmad Mirzo* (Sulton, 2021: s.158) ~ *Sulton Ahmad Mirzo* hazratlari (Sulton, 2021: s.159), *Bahodir Abusaid Mirzo* (Sulton, 2021: s.160), *Muhammad Yodigor Mirzo* (Sulton, 2021: s.176) ~ *Yodgor Mirzo* (Sulton, 2021: s.189) ~ *Yodigor Muhammad Mirzo* (Sulton, 2021: s.198), *İbrohim Muhammad Mirzo* (Sulton, 2021: s.307), *Badiuzzamon Mirzo* (Sulton, 2021: s.323), *Valiahd Mo'min Mirzo* (Sulton, 2021: s.341), *Shohg'arib Mirzo* (Sulton, 2021: s.342), *Abdullatif Mirzo* (Sulton, 2021: s.376), *Jahonshoh Mirzo* (Sulton, 2021: s.376), *Abulmuhsin Mirzo* (Sulton, 2021: s.382).

Sultan’ın eserinde “mirzo” ünvanının ilk unsur olduğu kullanımlar da yaygındır: *Mirzo Abdullatif* (Sulton, 2021: s.51), *Mirzo Ulug'bek* (Sulton, 2021: s.49), *Mirzo Abdulloh* (Sulton, 2021: s.108), *Mirzo Bahodir* (Sulton, 2021: s.169), *Mirzo janoblari* (Sulton, 2021: s.175), *Mirzo Ahmad* (Sulton, 2021: s.175), *Mirzo hazratlari* (Sulton, 2021: s.193), *Mirzo janoblari* (Sulton, 2021: s.194-195), *Mirzo Muiziddin Sanjar* (Sulton, 2021: s.208), *Mirzo Yodigor Muhammad* (Sulton, 2021: s.197), *Mirzo Ulug'bek* (Sulton, 2021: s.305).

2.3.12. shahzoda: Farsçadan alıntılanan bu ünvan *şeh* “pâdişah” ve *zâde* “doğmuş, oğul” sözcüklerinin birleşmesiyle oluşmuştur (Raxmatullayev, 2009: s.263), padişah oğlu veya padişah ailesinden olan erkek çocuk anlamındadır (Steingass, 1998: s.727). Ünvan grubunda ilk unsur olarak kullanılmakla birlikte her iki eserde de örnekleri tespit edilebilmektedir: *Janoblari shahzoda Mirzoi Kichik* (Oybek, 2019: s.57), *Shahzoda Jurjon* (Oybek, 2019: s.80), *shahzoda Mo'min Mirzo* (Oybek, 2019: s.423), *Shahzoda Abulmuhsin Mirzo* (Oybek, 2019: s.400); *Shahzoda* (Sulton, 2021: s.22) ~ *shahzoda Husayn* (Sulton, 2021: s.22) ~ *shahzoda Husayn Mirzo* (Sulton, 2021: s.32).

2.3.13. valiahd: Arapçadan alıntılanan bu ünvan hükümdardan sonra tahta çıkacak kişiye işaret eder. Yani siyasal statüyü belirler. Her iki eserde de farklı kişilere işaret etmede kullanılmıştır. *Aybek*’in eserinde *Badiuzzamon valiahd* (Oybek, 2019: s.196); *Sultan*’ın eserinde ise *Valiahd Mo’min Mirzo* (Sulton, 2021: s.341) için kullanılmıştır.

2.3.14. bosh o’g’il: Veliyaht ile aynı anlamdaki bu Türkçe ünvanın tek örneği, *Aybek*’in eserinden tespit edilmiştir: *bosh o’g’il Badiuzzamon Mirzo* (Oybek, 2019: s.351).

2.3.15. muhurdor: Farsçadan alıntı idari bir ünvan olan “muhurdor” devlet büyüğünün mührünü taşımak ve o makamla ilgili evrakı mühürlemekle görevli memur için kullanılır. Sadece *Aybek*’in eserinde bir örnekte tespit edilmiştir: *Muhurdor shoir* (Oybek, 2019: s.39).

2.3.16. parvonachi: Farsçadan alıntılanan idarî bir ünvanıdır. Yalnızca *Aybek*’in eserinden tespit edilen kullanımları aynı kişiye işaret etmektedir: *Parvonachi Majdiddin* (Oybek, 2019: s.134), *Majdiddin parvonachi* (Oybek, 2019: s.164, 184).

2.3.17. eshik og’a(si): Saray teşkilatıyla ilgili bir ünvan olan “eşik ağası”, iki Türkçe sözcükten oluşur. Kapının eşiğinde durarak padişahın huzuruna girenlerin geçişlerini denetlemekle görevlidir. Eserlerde aynı kişiye işaret eden iki kullanımı tespit edilmiştir. Her ikisi de *Aybek*’in eserinde yer almaktadır: *eshik og’osi Boboali* (Oybek, 2019: s.331), *Boboali eshik og’o* (Oybek, 2019: s.441).

2.3.18. yasavulboshi: Osmanlı ve daha önceki Türk-İslam devletlerinde kullanılan bir askerî, idari ünvanıdır. Hem görev tanımı hem de ünvan olarak kullanılır. Genellikle disiplin sağlayan yüksek rütbeli görevli anlamındadır. Sadece *Aybek*’te rastlanmıştır: *Yasovulboshi* (Oybek, 2019: s.347).

2.3.19. bekovul: Eski Türk-İslam devlet geleneğine ait askerî, idari bir ünvanıdır. Ordu içindeki disiplinden sorumlu olan kişiye işaret eden bu ünvana sadece *Aybek*’te rastlanmıştır: *Bekovul Abdusamad* (Oybek, 2019: s.357).

2.3.20. mulozim: Askerî bir ünvan olan “mülâzım” Arapçadan alıntıdır. *Sultan*’ın eserinden tespit edilemeyen ünvan, *Aybek*’in eserinde tek örnekte tespit edilmiştir: *Qadrdon mulozim* (Oybek, 2019: s.400).

2.3.21. dehdor: Farsçadan alıntı bir ünvanıdır. Taşra teşkilatı içinde en küçük idarî birimdir. Birden fazla mücavir köy ve mezradan oluşan dehestanın en üst hiyerarşik amiri dehdardır (Aghabalaeei Fanid, 2020: s. 148). Bu doğrultuda idari bir ünvanıdır, sadece *Aybek*’te bu ünvana rastlanmıştır: *G’iyosiddin Dehdor* (Oybek, 2019: s.381).

2.3.22. sohib devon: İdarî bir ünvanıdır. *Aybek*’in eserinde tek bir örnekte bu ünvana rastlanmıştır: *Sohib Devon mavlono Nizomiddin* (Oybek, 2019: s.334).

2.3.23. tayshi: Tarihi Türk topluluklarında vezir yardımcısı, danışman ya da elçi olarak görev yapanlar için kullanılan idarî ve askerî bir ünvanıdır. Çince “taishi” sözcüğünden Uygurcaya “tayşi” olarak geçen (Ölmez, 2000: s.114) bu ünvan, Cengizhan devrinde bölge valileri için “bahşi” ile birlikte kullanılmıştır (İbraximova, 2024: s.13). *Sultan*’ın eserinde bu ünvan, bir örnekte tespit edilmiştir: *O’z Temur tayshi* (Sulton, 2021: s.160).

2.4. İlmî ve Mesleki Statü Bildiren Ünvanlar

İlmî ve meslekî ünvanlar, bireylerin toplumdaki yerlerini göstermesi bakımından önemlidir. Bu ünvanlar, toplumların gelişmişlik seviyeleri, kültürel yönelim ve ilerlemeleri hakkında da bilgi vermektedir. Eserlerde bu alanda tespit edilen ünvanlar aşağıda sıralanmıştır.

2.4.1. mavlono: Bu ünvan, Arapça “mavlân” kelimesine hitap anlamı ifade eden “â” ünlüsünün eklenmesiyle oluşmuştur (Raxmatullayev, 2003: s.217). Bu ünvan, alim ve fazıl kişileri, ustaları, yüksek rütbedekileri onurlandırmak için adlarına eklenir. Her iki eserde de en sık kullanılan ünvanıdır. İsim unsurundan önce gelen bu ünvanın *Aybek*’teki örnekleri şu şekildedir: *Halvofurush mavlono Turobiy* (Oybek, 2019: s.16) ~ *mavlono turobiy* (Oybek, 2019: s.23), *mavlono Jomiy* (Oybek, 2019: s.22), *mavlono Lutfiy* (Oybek, 2019: s.25), *Mavlono Abdulahad* (Oybek, 2019: s.71), *Mavlono Atoulo* (Oybek, 2019: s.138), *Mavlono Burhoniddin* (Oybek, 2019: s.138), *Mavlono Darvesh Sahrez* (Oybek, 2019, s. 145), *Mavlono Xo’ja* (Oybek, 2019, s. 146), *Mavlono Badriddin Hiloliy Chig’atoiy* (Oybek, 2019: s.151), *mavlono Shahobiddin* (Oybek, 2019: s.152), *mavlono Binoiy* (Oybek, 2019: s.153), *Mudarris Mavlono Fasihiddin* (Oybek, 2019: s.156), *Mavlono Darvesh* (Oybek, 2019: s.175), *mavlono Ayoziy* (Oybek, 2019: s.180), *mavlono Abdurrahmon Jomiy* (Oybek, 2019: s.184), *mavlono* (Sohib Doro için) (Oybek, 2019: s.198), *mavlono Alishoh* (Oybek, 2019: s.210), *Mavlono Gadoiy* (Oybek, 2019: s.212), *Mavlono tohiriy* (Oybek, 2019: s.212), *Mavlono Simiy* (Oybek, 2019: s.212), *Mavlono Muhammad* (Oybek, 2019: s.212), *Mavlono Lutfiy* (Oybek, 2019: s.214), *Mavlono Sherali* (Oybek, 2019: s.221), *Mavlono Zamoniyy* (Oybek, 2019: s.233), *Mavlono Sultonmurod* (Oybek, 2019: s.201), *mavlono G’iyosiddin Muhammad* (Oybek, 2019: s.278), *mavlono Xo’ja Afzal* (Oybek, 2019: s.301), *Mavlono Nizomiddin* (Oybek, 2019: s.334), *mavlono Darveshali* (Oybek, 2019: s.381), *mavlono Sa’didin Koshg’ariy* (Oybek, 2019: s.399), *Mavlono Jaloliddin Qosim* (Oybek, 2019: s.470), *Mavlono Hofiz Yoriy* (Oybek, 2019: s.212).

Sultan’ın eserinde de benzer şekilde isim unsurundan önce kullanıldığı tespit edilmiştir: *mavlono Shayx Nuriddin* (Sulton, 2021: s.12), *mavlono Shamsiddin* (Sulton, 2021, 12), *mavlono Abu Abdulloh Kulohiy* (Sulton, 2021: s.23), *mavlono Fariduddin Attor* (Sulton, 2021: s.37), *mavlono Shabustariy* (Sulton, 2021: s.44), *mavlono Lutfiy* (Sulton, 2021: s.73), *mavlono Alishoh Kirmoniy* (Sulton, 2021: s.109), *mavlono Kamol Turbatiy* (Sulton, 2021: s.110), *Mavlono Abdusalom Sheroziy* (Sulton, 2021: s.111) ~ *Mavlono Abdusalom* (Sulton, 2021: s.111) ~ *Mavlono Sheroziy* (Sulton, 2021: s.111), *mavlono Abdurahmon Jomiy* (Sulton, 2021: s.136) ~ *mavlono Jomiy* (Sulton, 2021: s.137), *mavlono* (Sulton, 2021: s.138), *mavlono Abulays* (Sulton, 2021: s.138), *Mavlono Rizo Afzal* (Sulton, 2021: s.143), *Mavlono Choshiy* (Sulton, 2021: s.151), *mavlono Muhammad Olim* (Sulton, 2021: s.151), *mavlono Riyoziy* (Sulton, 2021: s.152), *Mavlono Xoja Misliy* (Sulton, 2021: s.154), *mavlono Sohob Doro* (Sulton, 2021: s.228), *Mavlono Mavlaviy* (Sulton, 2021: s.230), *Mavlono Muhammad Muammoiy* (Sulton, 2021: s.230), *mavlono Sone’iy* (Sulton, 2021: s.235), *mavlono Alishoh* (Sulton, 2021: s.248), *mavlono Osafiy* (Sulton, 2021: s.249), *mavlono Vosifiy* (Sulton, 2021: s.249), *mavlono Shahobiddin* (Sulton, 2021: s.249), *mavlono Qutbiddin Toyobodiy* (Sulton, 2021: s.283) ~ *mavlono Toyobodiy* (Sulton, 2021: s.283), *mavlono İmomiddin* (Sulton, 2021:

s.283), **mavlono** Ali Qushchi (Sulton, 2021: s.305), **mavlono** Abdulhay (Sulton, 2021: s.378), **mavlono** Fariduddin Attor (Sulton, 2021: s.356), **Mavlono** Husayn Voiz Koshifiy (Sulton, 2021: s.384), **Mavlono** Darvish Muhammad (Sulton, 2021: s.401), **Mavlono** Muiniddin (Sulton, 2021: s.418), **Mavlono** Tabodgoniy (Sulton, 2021: s.418), **Mavlono** Jaloliddin Qosim (Sulton, 2021: s.427), **Mavlono** Nizomiddin Abdulhay (Sulton, 2021: s.427), **Mavlono** Shamsiddin Muhammad Giloniy (Sulton, 2021: s.427), **Mavlono** G'iyosiddin (Sulton, 2021: s.432), **Mavlono** Muhammad Darvesh (Sulton, 2021: s.406), **mavlono** Fazlulloh Abulays (Sulton, 2021: s.173) ~ **mavlono** Fazlulloh (Sulton, 2021: s.138).

2.4.2. mudarris: Medresede ders veren öğretmenler için kullanılan Arapçadan alıntı bu ünvana *Aybek*'te de *Sultan*'da da tek örnekte rastlanmıştır: **Mudarris** Mavlono Fasihiddin (Oybek, 2019: s.156); **mudarris** Abu Abdulloh Kulohiy (Sulton, 2021: s.23).

2.4.3. atka: Kraliyet çocuklarının akıl hocasını ifade eden bu ünvan, her iki eserde de yer alır: *Amir Ali atka* (Oybek, 2019: s.395); *Nurmuhammad atka* (Sulton, 2021: s.23); *Amir Muhammad Ali Atka* (Sulton, 2021: s.309).

2.4.4. ustod/ustoz: Herhangi bir ilim veya sanat alanında bilgi sahibi olan, üstün bir yeri olan insanlar için kullanılan bu ünvan “ustoz” ile aynı anlamdadır (Steingass, 1998: s.49). Farsçadan alıntı bu ünvan, her iki eserde de yer alır: **ustod** Qulmuhammad (Oybek, 2019: s.181) ~ **Ustod** Qulmuhammad Udiy (Oybek, 2019: s.142) ~ **Ustod** Qul Muhammad (Oybek, 2019: s.446); **Ustod** Marvoriy (Sulton, 2021: s.209).

Bir meslek, zanaat, iliş vb. öğreten kimseler için kullanılan “üstât” ünvanının sadece *Sultan*'ın eserinde kullanımı tespit edilmiştir: **ustoz** (Sulton, 2021: s.37), **ustoz** Feriduddin (Sulton, 2021: s.39), **ustoz** Alishoh (Sulton, 2021: s.249).

2.4.5. tabib: Arapçadan alıntı bu ünvan, isim unsurundan önce gelir: **tabib** Abdulhay (Oybek, 2019: s.398); **Tabib** Abdusalom (Sulton, 2021: s.111), **Tabib** Abu Suhayl (Sulton, 2021: s.383), **tabib** Abdulhay Tiryoki (Sulton, 2021: s.324) ~ **tabib** mavlono Abdulhay (Sulton, 2021: s.328).

2.4.6. hakim: Başlangıçta bilge kişi anlamına gelen bu söz, daha sonra anlam genişlemesiyle keskin zekâya sahip tabipleri ifade etmede kullanılmıştır (Rahmatullayev, 2003: s.567). Arapçadan alıntı bu ünvana, yalnızca *Aybek*'in eserinde rastlanmıştır: **Hakim** Sulaymon (Sulton, 2021: s.375).

2.4.7. to'nfurush: Hırka satan kişiler için kullanılan bu ünvan, Türkçe isim köküne Farsça ek getirilerek türetilmiştir. Ünvan, *Sultan*'ın eserinde bir örnekte tespit edilmiştir: **to'nfurush** Bobur (Sulton, 2021: s.136).

2.4.8. xattot: Arapçadan alıntı bu ünvan, hat sanatını meslek olarak seçen, güzel yazma sanatında ustalaşmış kimseler (Raxmatullayev, 2003: s.483) için kullanılır. *Sultan*'ın eserinde tek bir örnekte tespit edilmiştir: **mashhur xattot** Mavlono Soyiliy (Sulton, 2021: s.151).

2.4.9. tarxon: Eski Türklerde asalet ve şeref ünvanı bir rütbe olan bu sözün, ünvan olarak ismin sonunda kullanıldığı tek bir örnek tespit edilmiştir: *Muhammad Tarxon* (Sulton, 2021: s.215).

2.4.10. me'mor: Bir meslek adı olan bu ünvan Arapçadan alıntıdır. *Sultan*'ın eserinde tek örnekte tespit edilmiştir: *me'mor Miriy* (Sulton, 2021: s.243).

2.4.11. shoir: Şiir yazar kişiler için kullanılan bu ünvan Arapçadan alıntıdır. İsim unsurundan önce gelen bu ünvana yalnızca *Aybek*'in eserinde rastlanmıştır: *shoir Turobiy* (Oybek, 2019: s.24), *Shoir Shayxim Suhayliy* (Oybek, 2019: s.71), *shoir Hofiz Yoriy* (Oybek, 2019, s 150), *Shoir Husayn* (Oybek, 2019: s.151), *shoir mavlono Binoiy* (Oybek, 2019: s.152), *shoir Sadr Kotib* (Oybek, 2019: s.179), *shoir mavlono Ayoziy* (Oybek, 2019: s.179), *shoir Mavlono Hiloliy* (Oybek, 2019: s.179), *Shoir* (Oybek, 2019: s.211), *shoir mavlono Binoi* (Oybek, 2019: s.280).

2.4.12. noqqosh: Nakış işleyen zanaatkar için kullanılan bu ünvan Arapçadan alıntıdır. Yalnızca *Aybek*'in eserinden tespit edilen bu ünvan, isim unsurundan sonra gelir: *Mirak Naqqosh* (Oybek, 2019: s.160) ~ *Muhammad Mirak Naqqosh* (Oybek, 2019: s.408).

2.4.13. ressom: Resim yapan sanatkâr için kullanılan bu ünvan Arapçadan alıntıdır. *Aybek*'in eserinde tek bir örnekte tespit edilmiştir: *Rassom Behzod* (Oybek, 2019: s.221).

2.5. Yaş ve Akrabalık Bildiren Ünvanlar

Türkçede akrabalık bildiren sözcüklerin saygı temelli ünvanlar olarak kullanımı yaygındır. Bu ünvanlar kimi zaman kendinden büyük birine saygıyı gösterdiği gibi kimi zaman da manevî ve sembolik bir anlam kazanır. Taranan eserlerde örneklerine rastlanan bu kullanımlarda çoğunlukla Türkçe sözcüklerden yararlanıldığı dikkat çeker. Aşağıda yaş ve akrabalık bildiren ünvanlara ait tespit edilen örnekler yer almaktadır.

2.5.1. bobo: Akrabalık ifadesi olan, köyün ihtiyarlarını ifade etmek için de kullanılan “bobo” *Aybek*'in eserinde *Nurbobo* (Oybek, 2019: s.60) örneğinde yaşça büyük bir şahsı belirtmek için kullanılır. Her iki eserde de yer alan ve *Nevâi*'nin sadık askeri olan *Boboali* (Oybek, 2019: s.93) ~ *Bobo Ali* (Sulton, 2021: s.197)'deki “bobo” ise bunların dışında bir lakap olarak yer alır. Türkiye Türkçesinde “dede”ye karşılık gelen bu sözcük Bektaşilikte bir makam göstergesidir (Gökbel, 2019: s.207-211). Yalnızca *Sultan*'ın eserinde “bobo” ünvanının yer aldığı görülür: *Baktosh bobo* (Sulton, 2021: s.254).

2.5.2. bibi: Gerçek anlamda anne ya da babanın annesini ifade eden bu ünvan, *Aybek*'in eserinde yaşlı kadınlar için bir saygı ifadesi olarak, ismin önünde ya da sonunda kullanılmaktadır: *Gulchehrabibi* (Oybek, 2019: s.165), *Bibi Fotima* (Oybek, 2019: s.307).

2.5.3. opa: Eserde akrabalık ilişkisinden ziyade kendinden büyük ya da daha genç kadınlar için saygı ifade eder. Ünvanın tek örneği, *Aybek*'in eserindedir ve “Hadichabegim”i ifade etmek için kullanılır: *Davlatbaxt opa* (Oybek, 2019: s.169).

2.5.4. tog’a: Annenin erkek kardeşi, dayı anlamına gelen bu ünvan, Sultan’ın eserinde akrabalık ilişkisi çerçevesinde kullanılmıştır. Bu kullanımda Farsça dizim kuralına uygun bir tamlama göze çarpar: **Tog’ayi Mirsaid Kobuliy** (Sulton, 2021: s.71).

2.5.2. valida: Anne anlamındaki bu ünvan, yaşça büyük ya da saygı duyulan şahıslar için kullanılır. Arapçadan alıntı bir ünvandır. *Sultan*’ın eserinde bu ünvanın kullanıldığı örnekler yer almaktadır: **valida beka** (Sulton, 2024: s.18), **valida bekach** (Sulton, 2021: s.18) (Sulton, 2024: s.31).

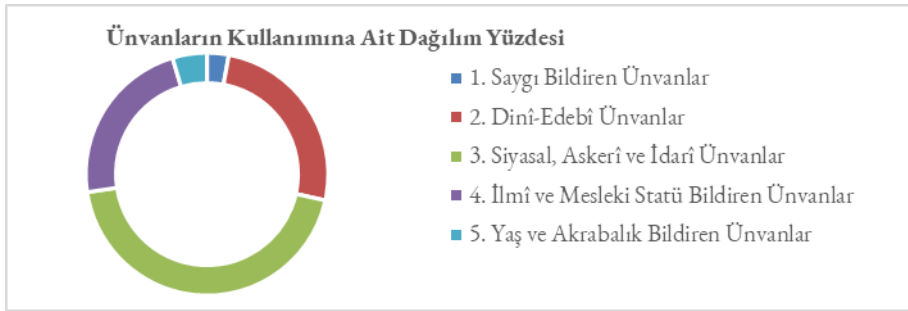
2.5.2. ota: Baba anlamındaki bu ünvan yaşça büyük ya da saygı duyulan şahıslar için kullanılır. Tek örneği, Sultan’ın eserinden tespit edilmiştir: **Odam Ota** (Sulton, 2021: s.155).

2.5.2. abu: Baba anlamında, akrabalık bildiren bu ünvan Arapçadan alıntıdır. Arapça dizime uygun olarak ismin önünde yer alan ünvanın *Sultan*’ın eserinden tespit edilen örnekleri şu şekildedir: **Abusaid** (Sulton, 2021: s.216), **Abu Nuvos** (Sulton, 2021: s.265), **Abu Abdulloh Kulohiy** (Sulton, 2021: s.6), **Ali ibn Abu Tolib** (Sulton, 2021: s.370), **Abu Abdulloh Birjandiy** (Sulton, 2021: s.380), **Abu Umoma** (Sulton, 2021: s.411), **Abu Rayhon** (Sulton, 2021: s.168), **Abulfath Bustiy** (Sulton, 2021: s.147), **Fazlulloh Abulays** (Sulton, 2021: s.147), **Abulqosim Bobur** (Sulton, 2021: s.376).

Sultan’ın eserinde yer alan Türklerin babası, Türklerin önderi anlamındaki **Abut-Turki** (Sulton, 2021: s.278) örneğinde bu ünvanla Yafes’e atıfta bulunulmuştur.

Tartışma ve Sonuç

Çalışma, Musa Taşmuhammedoğlu Aybek ile İsacan Sultan’ın Ali Şîr Nevâî’nin hayatını konu alan iki romanda yer alan ünvanlar üzerinedir. Çalışmada Aybek’in eserinden 227, Sultan’ın eserinden ise 342 olmak üzere toplamda 569 ünvan tespit edilmiştir. Ünvanlar saygı, dinî, edebî, siyasi, askerî, idari, ilmî, meslekî statü ile yaş ve akrabalık bildirmelerine göre 5 grupta ele alınmıştır. Ünvanların kullanım yüzdesine ait grafik aşağıdadır:



Eserlerde yüzdelere göre en yüksek kullanım oranına sahip alan siyasi, askerî ve idari ünvanlardır. Bu oran biyografik roman niteliğindeki eserlere konu olan baş kahraman Ali Şîr Nevâî’nin ve çevresindeki kişi kadrosunun nitelikleriyle örtüşmektedir. Ayrıca dinî-edebî ünvanlar ile ilmî-meslekî ünvanlar da kullanım yüzdesi yüksek olan diğer ünvanlardır. Elde edilen yüzde, eserlerin merkeze aldığı konular hakkında bilgi verdiği gibi yazıldığı dönemler ve yazarları hakkında da veri sunmaktadır. Sultan’ın eserinde ikinci derecede

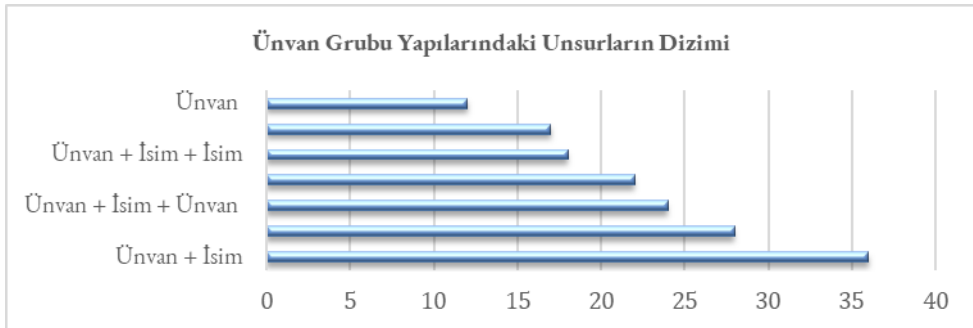
etkili olan ünvan grubu dinî–edebî ünvanlar iken Aybek'te ilmî-meslekî ünvanlardır. Bu, Özbekistan'ın bağımsızlığından yaklaşık 30 yıl sonra kaleme alınan Sultan'ın eserine, dinî özgürlüğün bir yansımasıdır. Sovyet rejiminin en sıkıntılı dönemlerinde eserini yazan Aybek'te ise durum tersidir. Dinî-edebî ünvanların kullanım oranı bakımından iki eser arasındaki geniş fark (Aybek'te 37; Sultan'da 91) bunu kanıtlar niteliktedir.

Eserlerde toplam 90 farklı ünvanın kullanıldığı tespit edilmiştir. Bunlardan Sultan'ın eserinden tespit edilen toplam ünvan sayısı, Aybek'te kullanılanlardan fazladır. Sultan'ın eserinde yer alan kişi kadrosunun Aybek'teki kişi kadrosuna göre daha geniş olduğunu da düşünüldüğünde, bu durumun en temel nedeninin, eserlerin konu aldığı zaman dilimi farkı olduğu söylenebilir. Aybek eserini Nevai'nin göreve geldiği, Sultan ise Nevâi'nin çocukluğu itibarıyla başlatmış ve kişi kadrosu, dolayısıyla ünvanlar da Nevâi'nin yaşam merhalesi boyunca çeşitlenmiştir.

Eserlerde en sık kullanılan ünvanlar, saygı bildiren ünvanlardan “bek, janob, hazrat”, dinî-edebî ünvanlardan “xoja, xoja, shayx”, siyasi-askerî ve idari ünvanlardan “sulton, amir, mir, mirzo”, ilmî ve meslekî ünvanlardan “mavlonο”dır. Eserlerde yaş ve akrabalık bildiren ünvanların geçiş sıklığı azdır. Özellikle “mirzo, amir, mir, mavlonο” ünvanları her iki eserde de en sık kullanılan ünvanlardır, nedeni ise başkahrman Nevâi ve onun çevresinde şekillenen şahıs kadrosunun niteliğidir.

Eserlerde, kadınlar ve erkekler için kullanılan saygı ünvanları birbirinden farklıdır. Saygı bildiren ünvanlardan en sık kullanılanlar, erkekler için “bek”, kadınlar için ise “begim”dir. Saygı ifadesi olarak Türkçe ünvanların daha çok tercih edildiği görülmektedir. Bununla birlikte Aybek'in eserinde “bek” ve “begim” haricinde bir ünvan yer almazken; Sultan'ın eserinde erkekler için Türkçe “bek” ve Arapça “şevket, hürmet” sözcüklerinden türetilen “shavkatli, hurmatli” ile yine Arapça “hazrat, janob ve muhtaram”; kadınlar için ise Türkçe “xon, beka, bekach” ile Arapça “kirom” sözcükleri de ünvan olarak kullanılmıştır. İsacan Sultan'ın eserinde, saygı bildiren ünvanlar bakımından daha geniş bir kavram alanı sunduğu görülmektedir. Bu durum, Özbek halkının toplumsal ilişkilerdeki nezaketinin, geleneksel değerlerinin dilsel incelik ve zenginliğinin bir göstergesidir.

Ünvan gruplarının yapılarına göre geçiş sıklığı aşağıda yer almaktadır. Türkçedeki ünvan yapılarının sıralanışı hakkında bilgi vermesi bakımından aşağıdaki grafik önemli veriler sunmaktadır.



Ünvan gruplarındaki unsurlar sıralanışı bakımından değerlendirildiğinde, isim unsurunun önce geldiği sıralanışın en sık kullanılan yapı olduğu dikkat çeker. Yine ünvanın isim unsurundan sonra geldiği, isim unsurunun düştüğü ve ünvanın başka bir ünvanla birlikte kullanıldığı yapılar da sık kullanılan dizimlerdir. Çalışmanın kapsam ve sınırları çerçevesinde, Türkçe ünvan gruplarının nasıl oluştuğuna ayrıntılı olarak değinilmeyecek olsa da tespit edilen örnekler üzerinden bazı tespitlerde bulunulabilir. Özbek Türkçesinde en sık kullanılan ünvanlardan “bek”in yalnızca isim unsurundan sonra gelmesi, buna karşılık sıklıkla kullanılan alıntı ünvanların (sulton, mavlono, amir, mir vb.) ise düzenli olarak isim unsurundan önce gelmesi, Türkçenin ünvan yapısı hakkında fikir vermekte ve Özbek Türkçesindeki “ünvan + isim” diziliminin Arapça ve Farsçanın etkisiyle açıklanabileceğini düşündürmektedir.

Eserlerden tespit edilen dinî-edebî ünvanların Arapça ve Farsçadan alıntı olması, Türkçe dinî bir ünvana rastlanmaması İslamiyet’in etkisiyle açıklanabilir. Yaş ve akrabalık bildiren ünvanlardaki sınırlı örnek bağlamında bu alana ilişkin ünvanlarda alıntı sözcüklerin geçiş sıklığı azdır. Bunun nedeni olarak yaş ve akrabalık bildiren sözcüklerin temel sözcükler olması gösterilebilir. Diğer alanlardaki alıntı sözcük sıklığı sosyal, kültürel, edebî ve birçok alanda Arapça ve Farsçanın Türkçe üzerindeki etkisini göstermektedir.

İki eser arasında bir diğer ayrım dinî ünvanlar kapsamında değerlendirilen ve aynı kökten türeyen “xoja” ve “xo’ja” sözcüklerinin kullanımında ortaya çıkar. Bu iki sözcüğün kullanımı eserler arasında karşılaştırma yapmaya imkân vermektedir. Sovyet dönemi yazarı olan Aybek’in eserinde “dinî hizmetle görevli kimse”yi ifade eden “xoja” sözcüğünün olmaması, Sultan’ın eserinde ise çoğunlukla bu sözcüğün kullanılması rejim farkıyla açıklanabilir. Klasik dönem metinlerinde tercih edilen “xoja”yi kullanmayı tercih eden Sultan, tarihî bağlama sadık bir anlatım sunarken, Aybek’in “xo’ja”yı kullanması eseri daha modern bir bağlamda ele aldığına da göstergesidir.

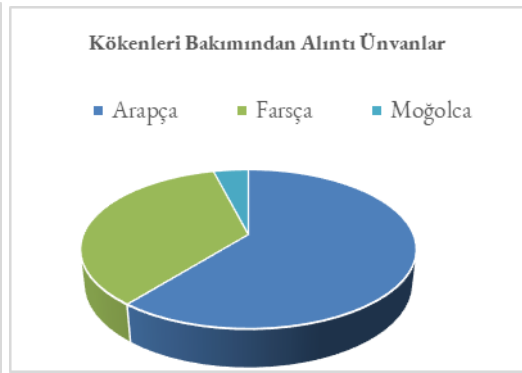
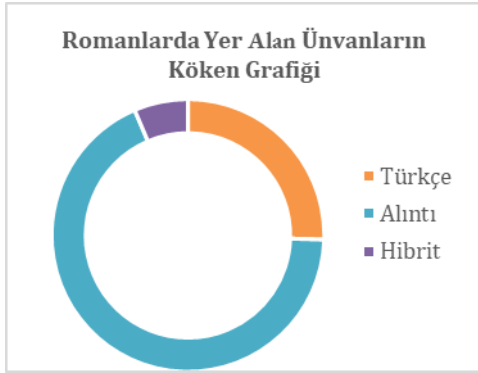
Eserler arasında ünvan kullanımında keskin bir ayrım da Emir Timur’un ünvanlarının kullanımında ortaya çıkar. Sultan, Türkçe bir ünvan olan “ko’ragan (damat)” ünvanını tercih ederken; Aybek Arapça sözcüklerden oluşan “sohipqiron”ı tercih eder. Söz konusu durum, eserin genelinde de görüldüğü üzere, Türkçe sözcüklerin kullanımına dikkat eden Sultan’ın Farsça bir ünvan yerine Türkçesini tercih ettiğinin göstergesidir.

Nevâî üzerine yazılan iki eser, Nevâî için kullanılan ünvanlar doğrultusunda da fikrî ve dönemsel farklılıkları ortaya çıkarır. Aybek Nevâî’yi şair ünvanıyla verir ancak eserinden çok alıntılar yapmaz. Devlet adamlığı anlatılır ama göze sokulmaz. Ancak Sultan Nevâî’yi “Emir”, “Mir” gibi yönetime ilişkin ünvanlarıyla verirken onun şairliğini ön plana çıkarırcasına eserlerinden örnekler verir. Eserdeki ikincil karakterler Nevâî kadar ön plana çıkarılmaz. Bu durum bağımsızlık ile baskı rejimi arasındaki farkın ünvanların kullanımı üzerinden gösterilmesi açısından önem taşımaktadır.

Aynı kavram alanına ait “sulton, xoqon, xon, shoh, podshoh, ko’ragon, sohibqiron” kavram işaretleyicilerinin eserlerde yer alması ve kimi zaman aynı kişiye işaret etmesi (Sulton Husayn, Xoqon Sulton Husayn; Amir Timur, Shoh Temur, Temurxon, Amir Temur

Ko'ragon, Sohıpqiron Amir Temur) eserlerin anlattığı dönemin olduğu kadar yazıldığı siyasi, kültürel ve tarihî yapı ve yönelimleri hakkında da bilgi vermektedir. Kişi ünvanlarındaki değişim devlet yapısı, iktidar ve toplumsal hiyerarşideki değişimleri göstermesi bakımından da dikkat çeker.

Eserlerde yer alan ünvanlar kökenleri bakımından büyük oranda (% 68,1) alıntı sözcüklerden oluşmuştur. Türkçe ünvanların (% 25,5) yanı sıra Arapça ve Farsça (sohibdevon, sohibqiron) ile Türkçe “to'n” ile Farsça bir ek olan “+furush” getirilerek oluşturulmuş hibrit diye adlandırdığımız ünvanlar da eserlerde yer alır. Arapça ve Farsçanın Özbekçe üzerindeki etkisini ünvanlar bağlamında da gösterdiği görülmektedir. Alıntı ünvanların büyük çoğunluğu (%50,8) Arapça sözcüklerden oluşmuştur. Romanların, özellikle de İsacan Sultan'ın eserinin dinî kültürel bir çerçevede ele alındığını gösterir. Farsça ünvanların (% 29,5) geçiş sıklığı ise romanların konu aldığı dönemde olduğu gibi yazıldığı dönemlerde de Farsçanın etkili olduğunu gösterir.



Ali Şir Nevâî'yi merkeze alan iki roman üzerinden yürütülen bu ünvan incelemesi, yalnızca Nevâî'nin yaşadığı dönemin sosyal, siyasi ve kültürel iklimine değil, aynı zamanda eserlerin kaleme alındığı dönemlerin zihniyet dünyasına ve dilsel tercihlerine de ışık tutmaktadır. Aybek'in Navoiy romanında tespit edilen ünvanların türü ve kullanım yoğunluğu Sovyet dönemi bağlamını yansıtırken, İsacan Sultan'ın Ali Şir Nevâî romanında görülen ünvan tercihleri ise bağımsızlık sonrası dönemin toplumsal ve kültürel yapısını yansıtmaktadır.

Ünvanların çeşitliliği, kullanım oranları ve yapısal özelliklerini ayrıntılı biçimde ortaya koyan bu çalışma, Nevâî merkezli edebî metinlerde ünvanlara dair önemli bir boşluğu doldurmuş; tarihî ve kültürel bağlamda gerçekleştirilecek yeni araştırmalar için sağlam bir zemin hazırlayarak özgün bir katkı sunmuştur. Gelecekte yürütülecek farklı tema ve konudaki çalışmaların da bu eserler aracılığıyla söz konusu dönemlere dair değerli bilgiler ortaya koyacağı açıktır.

Kaynaklar | References

- Adurahmonov, F., Shukurov, Sh., & Mahmudov, Q. (2008). O'zbek Tilining Tarixiy Grammatikasi Fonetika, Morfologiya va Sintaksis. O'zbekiston Faylasuflari Milly Jamiyati Nashriyoti.
- Aghabalaei Fanid, N. (2020). İran'ın İdari Teşkilat Sistemi. Oğuzhan Sosyal Bilimler Dergisi, 2 (2), 134-157.
- Bulak, Ş. (2021). Türkiye Türkçesinde Unvan Grubu. Universal Journal of History and Culture, 3/2, 188-208. <https://doi.org/10.52613/ujhc.995942>.
- Banguoğlu, T. (2015). Türkçenin Grameri. Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Ediskun, H. (1996). Türk Dilbilgisi. Remzi Kitabevi.
- Eker, S. (2003). Çağdaş Türk Dili. Grafiker Yayınları.
- Emre, A. C. (1945). Türk Dilbilgisi. Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Ergin, M. (1989). Türk Dil Bilgisi. Bayrak Yayınları.
- Ergin, M. (1997). Dede Korkut Kitabı II. Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Gencan, T. N. (1979). Dilbilgisi. Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Gökbek, A. (2019). Ansiklopedik Alevi Bektaşî Terimleri Sözlüğü. Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı.
- Gültekin, M. (2013). Özbek Türkçesi Cümle Bilgisi. Bizim Büro Basımevi.
- Gültekin, M., Koraş, H., Kurbanova, M. (2019). Özbek Türkçesi. Kesit Yayınları.
- Güneş, B. (2016). Kutadgu Bilig'deki Meslek ve Unvan Adlarının Derleme Sözlüğü'ne Yansımaları. Uluslararası Türkçe Edebiyat Kültür Eğitim Dergisi, 5/4, 1532-1543.
- G'ulomov, A. G., & Asqarova M. A., (1965). Hozirgi O'zbek Adabiy Tili – Sintaksis. O'qituvchi Nashriyoti.
- Hatiboğlu, V. (1978). Dilbilgisi Terimleri Sözlüğü. Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Yayınları.
- İbraximova, G. (2024). XIV-XV Asrlarda Xorazmdagi Boshqaruv Tizimiga Oid Mansablar. İnnovatsiya ve Taraqqiyot, İlmiy-metodik, ijtimoiy, ma'naviy-ma'rifiy Jurnal, 4, 12-15.
- Karaağaç, G. (2013). Türkçenin Dil Bilgisi. Akçağ Yayınları.
- Karahan, L. (2013). Türkçede Söz Dizimi-Cümle Tahlilleri. Akçağ Yayınları.
- Korkmaz, Z. (2003). Gramer Terimleri Sözlüğü. Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Kubbealtı Vakfı. (t.y.). Kadı. Kubbealtı Lugatı. 25 Haziran 2025 tarihinde <https://lugatim.com/s/kad%C4%B1adresinden> erişilmiştir.

- Kubbealtı Vakfı. (t.y.). Mühürdar. Kubbealtı Lugatı. 13 Nisan 2025 tarihinde <https://lugatim.com/s/M%C3%9CH%C3%9CRDAR>adresinden erişilmiştir.
- Kubbealtı Vakfı. (t.y.). Tarhan–Tarkan. Kubbealtı Lugatı. 13 Nisan 2025 tarihinde <https://lugatim.com/s/TARHAN%E2%80%93TARKAN>adresinden erişilmiştir.
- Mengliyeve, B. (2018). Hozirgi O'zbek Tili. Tafakkur bo'stoni Nashriyoti.
- Ölmez, M. (2000). Dil Devrimi Sonrası Ad ve Soyadlarımız. TUBA 24/II, 108- 117.
- Paçacı, İ. (2010). Fakîr. İ. Karagöz (Ed.), Dinî Kavramlar Sözlüğü içinde (s. 170). Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları.
- Paçacı, İ. (2010). Velî. İ. Karagöz (Ed.), Dinî Kavramlar Sözlüğü içinde (s. 691). Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları.
- Rahmatullayev, Sh. (2003). O'zbek Tilining Etimologik Lug'ati II. Universitet Nashriyoti.
- Rahmatullayev, Sh. (2009). O'zbek Tilining Etimologik Lug'ati III. Universitet Nashriyoti.
- Sayfullayeva, R., Mengliyeve, B., Boqiyeva, G., Qurbonova, M., Yunusova, Z., & Abuzalova, M. (2009). Hozirgi O'zbek Adabiy Tili. Fan ve Texnologiya Nashriyoti.
- Sev, G. (2006). Dede Korkut Hikâyelerinde Unvan Grupları. İlmî Araştırmalar, 21, 167-182.
- Steingass, F. (1998). A Comprehensive Persian-English Dictionary. Librairie Du Liban Publishers.
- Sulton, İ. J. (2021). Alisher Navoiy. Adabiyot Nashriyoti.
- Sulton, İ. J. (2024). Alisher Navoiy (S. Eynel, Çev.). Füyuzat Yayınları.
- Toshmuhammado'g'lu Oybek, M. (2019). Navoiy. Navro'z Nashriyot.
- Taşmuhammedoğlu Aybek, M. (1995). Nevâi. Ötüken Yayınları.
- Torun, Y. (2006). Türkçede Unvan Grupları ve Diziliş Özellikleri Üzerine. Ç.Ü Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 15/1, 361-368.